

**«Η Αθήνα υπό τον έλεγχο του Κασσάνδρου, 317-307 π.Χ.:
ο χαρακτήρας του πολιτεύματος του Δημητρίου του
Φαληρέα»**

Ραϋμόνδη Αλεξάνδρα I2020001

Κύρια Επιβλέπουσα: Κράλλη Ιωάννα, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια

Τμήμα Ιστορίας Ιονίου Πανεπιστημίου

Σεπτέμβριος 2024

Κέρκυρα

Σημείωμα συγγραφέα

Η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η περίοδος διακυβέρνησης του Δημητρίου Φαληρέα στην Αθήνα κατά το διάστημα 317-307, όταν η πόλη βρέθηκε υπό τον έλεγχο του Κασσάνδρου, *de facto* ηγεμόνα της Μακεδονίας από το 315. Βασικό στόχο αποτελεί η διερεύνηση του χαρακτήρα του αθηναϊκού πολιτεύματος κατά την δεκαετή διακυβέρνηση του Φαληρέα. Στο πλαίσιο αυτό επιχειρείται μια συνοπτική παρουσίαση των σχετικών με την ιστορία της Αθήνας γεγονότων από τον θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου έως και την διαμάχη μεταξύ Πολυέρχοντος (αντιβασιλέα της Μακεδονίας) και Κασσάνδρου η οποία βαθμιαία οδήγησε στην κατάληψη της Αθήνας από τον τελευταίο και στην ανάδειξη του Δημητρίου του Φαληρέα σε εξέχουσα πολιτική μορφή από το 317-307. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα διαθέσιμα στοιχεία γύρω από το πολιτικό παρελθόν του Δημητρίου πριν το έτος 317. Στο πλαίσιο της εξέτασης της διακυβέρνησης του Φαληρέα αρχικά παρατίθενται οι διάφορες απόψεις που έχουν διατυπωθεί ως προς τον τίτλο που κατείχε. Στη συνέχεια παρουσιάζεται το νομοθετικό του έργο με έμφαση στις μεταβολές που υπέστη το αθηναϊκό πολίτευμα. Διερευνάται το μέγεθος της επίδρασης που άσκησε στον Φαληρέα η μαθητεία κοντά στον περιπατητικό φιλόσοφο Θεόφραστο, και εν γένει η αριστοτελική φιλοσοφία. Γίνεται μια σύγκριση των νεότερων και σύγχρονων απόψεων που έχουν προταθεί ως προς τον χαρακτήρα του πολιτεύματος του Δημητρίου Φαληρέα. Στη συνέχεια, εξετάζεται ο ρόλος της Αθήνας στις συγκρούσεις των Διαδόχων κατά την εποχή της διακυβέρνησής του. Τέλος, παρουσιάζονται τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Αθήνα το 307, η πτώση του Φαληρέα και η φυγή του στην Αίγυπτο.

Όσον αφορά την μεθοδολογία της έρευνας αυτή βασίζεται πρωτίστως στην μελέτη σύγχρονων ή μεταγενέστερων της περιόδου πρωτογενών πηγών, τόσο γραμματειακών όσο και επιγραφικών.

Όλες οι ημερομηνίες που αναφέρονται είναι π.Χ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ο ΦΑΛΗΡΕΑΣ	10
Η πρώτη πολιτική σταδιοδρομία	10
Ο ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ	15
Επιμελητής Δημήτριος.....	15
Στρατηγός Δημήτριος	16
Νομοθέτης.....	17
Επιστάτης ή Προστάτης.....	18
ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΦΑΛΗΡΕΑ.....	20
Το φιλοσοφικό υπόβαθρο και η χρονική αφετηρία της νομοθεσίας του Φαληρέα..	20
Νόμοι περί λιτότητας των ταφικών εθίμων και των ιδιωτικών συναθροίσεων	22
Μεταρρυθμίσεις στο δικαστικό σύστημα	25
ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΘΕΣΜΟΥΣ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ.....	28
Οι Νομοφύλακες	28
Οι Γυναικονόμοι.....	33
Οι Λειτουργίες.....	35
Η δραστηριότητα της Βουλής και η Εφηβεία κατά την περίοδο 317-307	37
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΟΛΙΓΑΡΧΙΑ Ή ΤΥΡΑΝΝΙΑ	40
Αρχαίες και νεότερες προσεγγίσεις.....	40
Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΕΠΙ ΦΑΛΗΡΕΑ	46
Οι εξελίξεις στην Ανατολή.....	46
Η συμμετοχή της Αθήνας στο πλευρό του Κασσάνδρου	48
ΕΛΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΟΛΙΟΡΚΗΤΗ	51
Επιστροφή στην Δημοκρατία.....	51
Η τύχη του Φαληρέα	52
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	54
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	55

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Αθήνα από τον θάνατο του Αλεξάνδρου ως την ανάληψη της ηγεσίας από τον Φαληρέα

Στα χρόνια που ακολούθησαν την επέκταση της Μακεδονίας του Φιλίππου στον ελλαδικό χώρο μετά την μάχη της Χαιρώνειας το 338 και έως το 322, η Αθήνα κατόρθωσε να διατηρήσει ακέραιο το δημοκρατικό πολίτευμά της. Ο ρόλος της ως ηγεμονικής δύναμης του παρελθόντος, σε συνδυασμό με την πολιτική που άσκησαν εξέχουσες πολιτικές προσωπικότητες της περιόδου- μεταξύ των οποίων οι Φωκίωνας, Δημάδης, Δημοσθένης και Υπερείδης- συνετέλεσαν στην ευνοϊκότερη μεταχείρισή της σε σχέση με άλλες πόλεις-κράτη παρά την εμπλοκή της στην εξέγερση των Θηβαίων και των Σπαρτιατών κατά του μακεδονικού ελέγχου το 335 και το 331 αντίστοιχα¹.

Τα πράγματα όμως άλλαξαν μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου το 323. Η άφιξη στην Αθήνα του Άρπαλου, του θησαυροφύλακα του Αλεξάνδρου, το 324, και οι αναταραχές που προκάλεσε το Διάταγμα του Αλεξάνδρου σχετικά με την επιστροφή των πολιτικών εξόριστων που εκφωνήθηκε στην Ολυμπία κατά την διάρκεια των Ολυμπιακών Αγώνων του 324² έδωσαν την αφορμή στους Αθηναίους να διεκδικήσουν την ελευθερία τους³. Όταν τα νέα του θανάτου του Αλεξάνδρου έφτασαν στην πόλη, η Εκκλησία αποφάσισε τον πόλεμο κατά της Μακεδονίας με σκοπό την απελευθέρωση των Ελλήνων και πρέσβεις στάλθηκαν για να αναζητηθούν σύμμαχοι μεταξύ των ελληνικών πόλεων⁴. Ο «Λαμιακός» ή «Ελληνικός» πόλεμος, ο πόλεμος δηλαδή των ελληνικών πόλεων εναντίον του μακεδονικού ελέγχου ξεκίνησε το καλοκαίρι του 322 με τους Αθηναίους να νικούν τους Βοιωτούς κοντά στις Πλαταιές, ενώ λίγο αργότερα τα στρατεύματα του Αντιπάτρου ηττήθηκαν από τους συνασπισμένους Έλληνες στις Θερμοπύλες. Η κρίσιμη μάχη, η οποία σήμανε ταυτόχρονα και την λήξη του πολέμου, δόθηκε στην Θεσσαλική Κραννώνα τον Σεπτέμβριο του 322⁵. Οι Έλληνες, παρά τις λιγοστές απώλειες που υπέστησαν από τα

¹ Habicht 1998, 23-24.

² Διόδωρος, 17.109.1.

³ Bosworth 1994, 856-859.

⁴ Διόδωρος, 18.10.2-5.

⁵ Πλούταρχος, *Κάμιλλος*, 19.5.

μακεδονικά στρατεύματα, ηττήθηκαν και αναγκάστηκαν να διαπραγματευτούν την ειρήνη⁶.

Η ήττα στον «Λαμιακό» πόλεμο σήμανε το τέλος μιας μακράς δημοκρατικής περιόδου για την πόλη των Αθηναίων. Μετά την μάχη της Κραννώνας το 322, ο Αντίπατρος προέβη σε ξεχωριστές διαπραγματεύσεις, κατά πόλεις, μη αναγνωρίζοντας de facto την ύπαρξη της ίδιας της συμμαχίας μεταξύ των ελληνικών πόλεων⁷. Από την πλευρά της, η Αθήνα έστειλε στον Αντίπατρο τον Φωκίωνα μαζί με τους Δημάδη και Ξενοκράτη⁸. Οι δύο πλευρές συμφώνησαν τελικά την ειρήνη, σύμφωνα με την οποία η Αθήνα θα γινόταν σύμμαχος της Μακεδονίας υπό τον όρο ότι η πόλη θα εξέδιδε τον Δημοσθένη και τον Υπερείδη ως υπεύθυνους για τον πόλεμο και θα πλήρωνε στον Αντίπατρο πολεμικές αποζημιώσεις⁹. Τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους μακεδονικό στράτευμα κατέλαβε την Μουνιχία όπου και εγκαταστάθηκε φρουρά¹⁰. Επιπλέον, ο Αντίπατρος επενέβη στο δημοκρατικό πολίτευμα μεταβάλλοντάς το σε τιμοκρατικό έπειτα από την θέσπιση του κατώτατου ορίου των 2.000 δραχμών για την συμμετοχή στα κοινά¹¹. Το αποτέλεσμα της πολιτειακής αυτής μεταβολής ήταν να περισταλούν τα πολιτικά δικαιώματα περίπου 12.000 Αθηναίων, περιορίζοντας τον αριθμό των πολιτών από 21.000 σε 9.000¹². Επιπλέον, σύμφωνα με τον Πλούταρχο, ο Αντίπατρος προσέφερε κατοικία στην Θράκη σε εκείνους που απώλεσαν τα πολιτικά τους δικαιώματα ως αποτέλεσμα της πολιτειακής μεταβολής¹³. Τέλος, ο Αντίπατρος επενέβη στα κατώτερα πολιτειακά αξιώματα του πολιτεύματος. Χαρακτηριστικό είναι ότι από τον Ιούλιο του 321, με την έναρξη του νέου υπηρεσιακού έτους εμφανίζεται στα σωζόμενα αθηναϊκά ψηφίσματα της Βουλής το αξίωμα του *αναγραφεύς*. Ο *αναγραφεύς* αντικατέστησε πιθανότατα τον *γραμματέα*, ενώ το αξίωμα μετατράπηκε από κληρωτό σε αιρετό¹⁴.

Ο θάνατος του Αντιπάτρου το 319, σε συνδυασμό με τις υπόλοιπες εξελίξεις στον ελληνιστικό κόσμο επηρέασαν άμεσα την τύχη της Αθήνας. Μετά την δολοφονία του Περδίκκα το 321, οι Μακεδόνες συγκεντρώθηκαν στον Τριπαράδεισο

⁶ Πλούταρχος, *Φωκίων*, 26.1.

⁷ Διόδωρος, 18.17.7: «*πραξάντων δ' αὐτῶν τὸ δόξαν ἀπεκρίθησαν οἱ περὶ τὸν Ἀντίπατρον κατὰ πόλεις πρεσβεύειν: οὐδενὶ γὰρ τρόπῳ κοινὴν σύλλυσιν ποιήσεσθαι*».

⁸ Πλούταρχος, *Φωκίων*, 26.1.

⁹ Πλούταρχος, *Φωκίων*, 27.3.

¹⁰ Πλούταρχος, *Κάμιλλος*, 27.3.

¹¹ Διόδωρος 18.18.4: «*τὴν δὲ πολιτείαν μετέστησεν ἐκ τῆς δημοκρατίας*».

¹² Habicht 1998, 65.

¹³ Πλούταρχος, *Φωκίων*, 28.4.

¹⁴ Graham 2003, 42-43.

της Συρίας. Εκεί *«ἐπιμελητὴν εἶλαντο τὸν Ἀντίπατρον»* ο οποίος με την σειρά του όρισε τον γιό του Κάσσανδρο, χιλίαρχο του Αντίγονου¹⁵. Αμέσως μετά την συμφωνία στον Τριπαράδεισο, ο Αντίπατρος επέστρεψε στην Μακεδονία μαζί με τους δύο βασιλείς ορίζοντας ως διάδοχό του στην θέση του αντιβασιλέα τον Πολυέρχοντα ο οποίος υπήρξε ένας από τους ανώτερους αξιωματούχους του Αλεξάνδρου κατά την εκστρατεία στην Ασία,¹⁶. Παράλληλα ο Αντίπατρος όρισε τον γιό του Κάσσανδρο χιλίαρχο¹⁷. Αμέσως μετά τον θάνατο του πατέρα του, ο Κάσσανδρος ήρθε σε επικοινωνία με τον Πτολεμαίο και τον Αντίγονο ζητώντας την βοήθειά τους προκειμένου να συνάψουν συμμαχία κατά του Πολυέρχοντος. Από την άλλη πλευρά, ο Πολυέρχων αφού παρέλαβε την αντιβασιλεία σύναψε συμμαχία με την Ολυμπιάδα κατά του Κασσάνδρου¹⁸.

Ο Κάσσανδρος, προκειμένου να αποκτήσει τον έλεγχο των ελληνικών πόλεων, διέταξε φρουρές να εγκατασταθούν στις πόλεις που ο πατέρας του μερικά χρόνια νωρίτερα είχε επιβάλει ολιγαρχικά πολιτεύματα. Στην Αθήνα στάλθηκε ο Νικάνωρ ο οποίος κατέλαβε το οχυρό της Μουνιχίας για λογαριασμό του Κασσάνδρου¹⁹. Υπό τον φόβο της επιρροής που ο Κάσσανδρος θα ασκούσε πλέον στις ελληνικές πόλεις, ο Πολυέρχων εξέδωσε διακήρυξη στο όνομα των δύο βασιλέων²⁰. Σύμφωνα με το βασιλικό διάταγμα, ο Πολυέρχων διακήρυττε την επιστροφή των εξόριστων στις ελληνικές πόλεις και την επαναφορά των πολιτευμάτων στην προηγούμενη μορφή τους, πριν την εγκαθίδρυση ολιγαρχικών πολιτευμάτων από τον Αντίπατρο²¹.

Η διακήρυξη του Πολυέρχοντος στο όνομα των βασιλέων είχε μεγάλο αντίκτυπο στην Αθήνα. Υπό αυτές τις συνθήκες, ο Πλούταρχος αναφέρει ότι ο Πολυέρχων θα απέδιδε στους Αθηναίους την δημοκρατία²². Παράλληλα το βασιλικό

¹⁵ Διόδωρος, 18.39.

¹⁶ Διόδωρος, 18.47.4: *«ή δὲ τῶν ὅλων ἡγεμονία καὶ τῶν βασιλέων ἡ ἐπιμέλεια μεταπέπτωκεν εἰς Πολυέρχοντα τὸν Μακεδόνα».*

¹⁷ Διόδωρος, 18.48.4: *«ὁ δ' Ἀντίπατρος ἐσχάτως ἤδη διακείμενος...ἀπέδειξεν τὸν δ' υἱὸν Κάσσανδρον χιλίαρχον καὶ δευτερεύοντα κατὰ τὴν ἐξουσίαν»*

¹⁸ Διόδωρος, 18.49.

¹⁹ Πλούταρχος, *Φωκίων*, 31.1: *«ὁ Κάσσανδρος καὶ προκαταλαμβάνων τὰ πράγματα πέμπει κατὰ τάχος Νικάνωρα τῷ Μενύλλῳ διάδοχον τῆς φρουραρχίας, πρὶν ἔκδηλον τὸν Ἀντιπάτρου θάνατον γενέσθαι κελεύσας τὴν Μουνυχίαν παραλαβεῖν».*

²⁰ Wallace 2018, 90.

²¹ Διόδωρος, 18.56.2: *«μεταλλάξαντος ...καὶ τὰς πολιτείας ὥς Φίλιππος ὁ ἡμέτερος πατὴρ κατέστησεν, ἐπεστείλαμεν εἰς ἀπάσας τὰς πόλεις περὶ τούτων».*

²² Πλούταρχος, *Φωκίων*, 32.1: *«ἀποδιδόντος αὐτοῖς τὴν δημοκρατίαν καὶ πολιτεύεσθαι κατὰ τὰ πάτρια πάντας Ἀθηναίους κελεύοντος».*

διάταγμα προέβλεπε, μεταξύ των άλλων, την επιστροφή της Σάμου στην Αθήνα²³. Η άφιξη στην Αθήνα του Αλεξάνδρου, γιού του Πολυπέρχοντα, με σκοπό να απελευθερώσει την Μουνιχία και τον Πειραιά και να καταλάβει την ίδια την πόλη εάν αυτό ήταν εφικτό που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο του Νικάνορα επηρέασε την ήδη τεταμένη κατάσταση²⁴. Ο Αλέξανδρος έφτασε στην Αθήνα με μια μερίδα πολιτικών εξόριστων οι οποίοι κατάφεραν να αναδειχθούν σε κυρίαρχη πολιτική μερίδα. Ως εκ τούτου, κατέλυσαν, όπως μεταφέρει ο Διόδωρος, το ολιγαρχικό πολίτευμα, ενώ παράλληλα, οι υποστηρικτές του Κασσάνδρου καταδικάστηκαν σε θάνατο ή εξορίστηκαν από την πόλη και οι περιουσίες τους δημεύτηκαν²⁵. Ο Φωκίωνας υποστηρίζοντας τον Νικάνορα κρίθηκε από τον δήμο εχθρός της λαϊκής βούλησης και ως εκ τούτου καταδικάστηκε σε θάνατο²⁶.

Η έλευση στην Αθήνα των δημοκρατικών εξορίστων και ο θάνατος του Φωκίωνα, την άνοιξη του 318 επηρέασε άμεσα την πόλη²⁷. Το κατώτατο όριο για την συμμετοχή στα κοινά το οποίο είχε επιβληθεί επί Αντιπάτρου καταργήθηκε και επανήλθαν οι δημοκρατικοί θεσμοί του πολιτεύματος. Ωστόσο, ακόμα και μετά τον θάνατο του Φωκίωνα οι Αθηναίοι ζήτησαν από τον Αλέξανδρο να παραμείνει στην Αθήνα έως ότου νικηθεί οριστικά ο Κασσάνδρος. Έτσι, το άστυ εξακολουθούσε να βρίσκεται υπό την επιρροή του Πολυπέρχοντος, την στιγμή που στην Μουνιχία και στον Πειραιά βρίσκονταν εγκατεστημένες οι φρουρές του Κασσάνδρου υπό την διοίκηση του Νικάνορα²⁸.

Οι εχθροπραξίες μεταξύ των δύο στρατοπέδων που είχαν διαμορφωθεί μετά τον θάνατο του Αντιπάτρου ξεκίνησαν τον Φεβρουάριο του 317. Τον Ιούλιο ή τον Αύγουστο του ίδιου έτους ο στόλος του Κλείτου, συμμάχου του Πολυπέρχοντος, γνώρισε την ήττα από τα στρατεύματα του Αντίγονου ο οποίος είχε καταφτάσει προκειμένου να ενισχύσει τον στόλο του Νικάνωρος²⁹. Παράλληλα με τα γεγονότα που λάμβαναν χώρα στον Ελλήσποντο, ο Πολυπέρχων επιχειρούσε στην Αττική και στην Πελοπόννησο. Η νίκη στον Βόσπορο το καλοκαίρι του 317, σε συνδυασμό με την αποτυχημένη πολιορκία της Μεγαλοπόλεως³⁰ είχαν σαν αποτέλεσμα την μείωση

²³ Διόδωρος, 18.56.7: «Σάμον δὲ δίδωμεν Ἀθηναίοις, ἐπειδὴ καὶ Φίλιππος ἔδωκεν ὁ πατήρ».

²⁴ Πλούταρχος, *Φωκίων*, 33.1.

²⁵ Διόδωρος, 18.65.2-6.

²⁶ Πλούταρχος, *Φωκίων*, 34.

²⁷ Πλούταρχος, *Φωκίων*, 37.1.

²⁸ Διόδωρος, 18.65.2-6.

²⁹ Διόδωρος, 18.72.5-9.

³⁰ Διόδωρος, 18.68-72. Τα γεγονότα τα περιγράφει στα κεφάλαια 68-72 ο Διόδωρος.

της επιρροής που ο αντιβασιλέας ασκούσε πια στις ελληνικές πόλεις³¹. Ο Κάσσανδρος στράφηκε τότε ξανά προς την Αθήνα όπου και κατέλαβε το οχυρό του Πανάκτου. Εξαιτίας της ασφυκτικής πλέον πολιορκίας της πόλεως από τον Κάσσανδρο, οι Αθηναίοι αποφάσισαν να στείλουν πρέσβεις στον Μακεδόνα προκειμένου να συνάψουν ειρήνη. Η απόφαση τους να συνδιαλλαγούν με τον Κάσσανδρο υπήρξε αποτέλεσμα της αδυναμίας τους να εκδιώξουν την μακεδονική φρουρά με την βοήθεια του Πολυπέρχοντος³². Βάσει της ειρήνης που συνάφθηκε το θέρος του 317, οι Αθηναίοι θα διατηρούσαν την εδαφική επικράτεια της πόλης, τις προσόδους και τον στόλο τους, ενώ προβλεπόταν να είναι σύμμαχοι και φίλοι του Κασσάνδρου. Παράλληλα, η φρουρά θα παρέμενε στην Μουνιχία έως ότου τερματίζονταν η διαμάχη με τον Πολυπέρχοντα. Τέλος, θα τοποθετούνταν ως ανώτατος άρχοντας της πόλης ένας Αθηναίος διορισμένος από τον Κάσσανδρο, ο Δημήτριος ο Φαληρέας³³.

Το διάστημα που ακολούθησε (317-307) προκαλεί το ενδιαφέρον των μελετητών, καθώς η αποσπασματικότητα των πληροφοριών σχετικά με την πολιτική του Φαληρέα, αφήνουν το πεδίο ανοιχτό σε υποθέσεις. Το επίκεντρο του ενδιαφέροντος στρέφεται κατά κύριο λόγο στην σκιαγράφηση του χαρακτήρα του πολιτεύματος του Δημητρίου του Φαληρέα μεταξύ 317-307 καθώς και στην αναζήτηση των κινήτρων του πίσω από τις διάφορες μεταρρυθμίσεις που εφάρμοσε. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, έχουν διαμορφωθεί μέσα από την σύγχρονη ιστοριογραφία δύο κυρίαρχες οπτικές ως προς την πολιτική του Φαληρέα. Από την μια η εικόνα ενός φιλόσοφου πολιτικού, επηρεασμένου από τις φιλοσοφικές ιδέες του Αριστοτέλη και κατ' επέκταση του Θεόφραστου, του οποίου υπήρξε μαθητής, και από την άλλη η οπτική της προσπάθειας ρύθμισης του πολιτεύματος υπό το πρίσμα της σύγχρονης πραγματικότητας της Αθήνας του 4^{ου} αιώνα π.Χ.

³¹ Habicht 1998, 78.

³² Paschidis 2008, 58.

³³ Διόδωρος, 18.74.3: «καταστήσαι δ' ἐπιμελητὴν τῆς πόλεως ἓνα ἄνδρα Ἀθηναῖον ὃν ἂν δόξῃ Κασάνδρῳ· καὶ ἡρέθη Δημήτριος ὁ Φαληρεύς».

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ο ΦΑΛΗΡΕΑΣ

Η πρώτη πολιτική σταδιοδρομία

Σχετικά με την ζωή του Δημητρίου, γιού του Φανοστράτου, από τον δήμο του Φαλήρου, πριν από την ανάμειξή του με την πολιτική και την ανάληψη της ηγεσίας στην Αθήνα, οι πληροφορίες που μας παραδίδονται από τις αρχαίες πηγές είναι περιορισμένες. Παρά τον *Βίο* που του αφιερώνει ο Διογένης Λαέρτιος στο πλαίσιο του έργου του με τίτλο *Βίοι Φιλοσόφων*³⁴, ελάχιστα στοιχεία αναφορικά με τα πρώτα του χρόνια μπορούν να αντληθούν από αυτόν. Ακόμα και σχετικά με το έτος γέννησής του μόνο υποθέσεις μπορούν να γίνουν. Ειδικότερα, η αναφορά του Διογένη ότι ο Δημήτριος εμφανίστηκε στην πολιτική σκηνή της Αθήνας την χρονιά που ο Άρπαλος, ο θησαυροφύλακας του Αλεξάνδρου έγινε δεκτός στην Αθήνα³⁵, γεγονός που τοποθετείται στο 324, μας επιτρέπει να τοποθετήσουμε την γέννησή του γύρω στο 350³⁶. Εάν λοιπόν θεωρήσουμε ως δεδομένη την πληροφορία που αντλείται από τον *Βίο του Φαληρέα* αναφορικά με το πολιτικό του ντεμπούτο, τότε, από την στιγμή που στην Αθήνα αποκτούσε κανείς την ιδιότητα του πολίτη με την συμπλήρωση του 18^{ου} έτους της ζωής του, η πρωιμότερη πιθανή ηλικία γέννησής του πρέπει να θεωρηθεί το 342. Άλλες χρονολογίες που έχουν επίσης προταθεί για το έτος γέννησης του Φαληρέα είναι το 350 και το 360 σύμφωνα με τους Bayer και Wehrli αντίστοιχα³⁷.

Όπως αναφέρει ο Διογένης στον σχετικό βίο, ο Δημήτριος «οὐκ ἐυγενὴς ὢν»³⁸. Πράγματι, το όνομα της οικογένειας του Φαληρέα δεν έχει βρεθεί σε κανενός είδους σωζόμενο τεκμήριο της περιόδου. Στον *Βίο του Δημητρίου*, ο Διογένης Λαέρτιος αναφέρει ότι «ἦν γὰρ ἐκ τῆς Κόνωνος οἰκίας»³⁹. Η διατύπωση αυτή σε συνδυασμό με την αναφορά του Κλαύδιου Αιλιανού ότι ο Δημήτριος «τὸν οἰκότριβα γενέσθαι λέγουσιν ἐκ τῆς οἰκίας τῆς Τιμοθέου καὶ Κόνωνος»⁴⁰ οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο

³⁴ Διογένης Λαέρτιος, 5.75–83.

³⁵ Διογένης Λαέρτιος, 5.75: «ἄρξασθαι δ' αὐτὸν τῆς πολιτείας φησὶ...ὁπότε φυγὼν Ἀλέξανδρον εἰς Ἀθήνας ἦκεν Ἄρπαλος».

³⁶ O'Sullivan 2009, 9-10.

³⁷ Παρατίθενται από τον Sollenberger 2017, 324.

³⁸ Διογένης Λαέρτιος, 5.75.

³⁹ Διογένης Λαέρτιος, 5.76.

⁴⁰ Αιλιανός, *Ποικίλη Ιστορία*, 12.43.

Δημήτριος καταγόταν από οικιακό δούλο του Κόνωνος και στη συνέχεια του γιου του Τιμόθεου. Κατ' επέκταση, οι δύο αυτές φράσεις μαρτυρούν την μη αριστοκρατική καταγωγή του και εξηγούν την απουσία πρότερης πολιτικής δραστηριότητας από πλευράς της οικογένειας του⁴¹.

Την άνοιξη του 324, ο Άρπαλος ξεκίνησε από την Κιλικία με 30 πλοία και προορισμό την Αθήνα. Αφού αρχικά το αίτημά του για άσυλο δεν έγινε δεκτό, στάθμευσε το μεγαλύτερο μέρος του στόλου του στο Ταίναρο της Λακωνίας και επέστρεψε στην πόλη με 3 πλοία και το ποσό των 500 ταλάντων⁴². Ο Φιλοκλής αποδέχθηκε τελικά το αίτημά του και ο Άρπαλος έγινε δεκτός στην πόλη. Η άφιξη του όμως προκάλεσε έριδες στην Αθήνα. Το χρηματικό ποσό αποφασίστηκε να τοποθετηθεί στο θησαυροφυλάκιο της Ακρόπολης, ωστόσο, αργότερα αποκαλύφθηκε ότι μόλις 350 τάλαντα βρίσκονταν στην Ακρόπολη⁴³. Υπεύθυνος για την απουσία των υπολοίπων χρημάτων κρίθηκε μεταξύ άλλων ο Δημοσθένης στον οποίο επιβλήθηκε χρηματικό πρόστιμο. Σύμφωνα με τον Delfim Leão, είναι πιθανόν ο Φαληρέας να συνδέεται με την εκδίωξη του Δημοσθένη ως υπευθύνου για την εξέλιξη των πραγμάτων στην υπόθεση των χρημάτων του Άρπαλου, εξ' ου και η σύνδεσή του με τα γεγονότα του 324⁴⁴. Ενδεχομένως η άφιξη του Άρπαλου στην Αθήνα, σε συνδυασμό με το χρηματικό ποσό που βρέθηκε σε αθηναϊκά χέρια, να συνέβαλε στην εξέγερση των Ελλήνων κατά του μακεδονικού ελέγχου αμέσως μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου το 323. Ωστόσο, πέρα από την πληροφορία στον *Βίο του Δημητρίου* ότι ο ίδιος έκανε το πολιτικό του ντεμπούτο κατά το έτος αυτό, δεν διαθέτουμε οποιοδήποτε άλλο στοιχείο σχετικά με τον ρόλο που διαδραμάτισε στην εξέλιξη των πραγμάτων⁴⁵.

Ο Δημήτριος και ο αδελφός του Ιμεραίος υπήρξαν τα πρώτα μέλη από την οικογένεια του Φαληρέα που ασχολήθηκαν με τον δημόσιο βίο. Τα ονόματα των δύο αδελφών είναι τα μοναδικά που εμφανίζονται σε σωζόμενα τεκμήρια που συνδέονται με την περίοδο αυτή. Στον *Βίο του Δημοσθένη*, ο Πλούταρχος αναφέρει ότι ο Ιμεραίος, μετά την ήττα των Αθηναίων στον Λαμιακό πόλεμο το 322, κατέφυγε, μαζί με άλλους, σε ιερό στην Αίγινα. Συνελήφθη όμως από τον απεσταλμένο του

⁴¹ O'Sullivan 2009, 9.

⁴² Διόδωρος, 17.108.6-7.

⁴³ Bosworth 1994, 856-858.

⁴⁴ Leão 2017, 441.

⁴⁵ O'Sullivan 2009, 23.

Αντιπάτρου και στην συνέχεια εκτελέστηκε⁴⁶. Μάλιστα, έχει υποστηριχθεί ότι ο ρόλος που διαδραμάτισε ο Δημήτριος ο Φαληρέας ως μέλος της πρεσβείας που στάλθηκε στον Αντίπατρο μετά την ήττα στην μάχη της Κραννώνας, ενδεχομένως να ήταν καταλυτικός όσον αφορά την καταδίκη του Ιμεραίου⁴⁷. Έτσι, ο αδελφός του Φαληρέα, όντας εχθρός της Μακεδονίας έχασε την ζωή του πολεμώντας κατά του Αντιπάτρου, ενώ ο ίδιος ο Δημήτριος κατόρθωσε μέσω της υποστήριξης του προς τον Μακεδόνα Κάσσανδρο να κυβερνήσει στην Αθήνα για μια δεκαετία⁴⁸.

Μετά την ήττα των Αθηναίων στον Λαμιακό πόλεμο και την απαίτηση του Αντιπάτρου για άνευ όρων παράδοση της πόλεως, μια αθηναϊκή πρεσβεία στάλθηκε στον Μακεδόνα προκειμένου να διαπραγματευτεί την ειρήνη. Στο χωρίο που παραθέτει ο Πλούταρχος στον *Βίο του Φωκίωνα*, αναφορά γίνεται αποκλειστικά στον Φωκίωνα, τον Δημάδη και τον Ξενοκράτη ως απεσταλμένους της πόλεως⁴⁹. Ωστόσο, στην πρώτη αυτή πρεσβεία που στάλθηκε εκ μέρους των Αθηναίων στον Μακεδόνα αντιβασιλέα, φαίνεται ότι πήρε μέρος και ο Δημήτριος. Η μοναδική αναφορά στην συμμετοχή του Φαληρέα στην πρεσβεία προέρχεται από την *Περί έρμηνείας* πραγματεία, η οποία μάλιστα αποδίδεται στον ίδιο τον Δημήτριο, όπου μνημονεύεται η αποστολή πρεσβείας προς τον Κρατερό κατά την πρώτη φάση των διαπραγματεύσεων⁵⁰. Παρόλα αυτά ο ρόλος που διαδραμάτισε δεν πρέπει να ήταν καταλυτικός⁵¹.

Η ενασχόληση του Δημητρίου με την φιλοσοφία και την ρητορική, καθώς επίσης και το γεγονός ότι μαθήτευσε δίπλα στον Θεόφραστο, διάδοχο του Αριστοτέλη, πληροφορία που μας παραθέτει ο Διογένης Λαέρτιος στο πρώτο κιόλας κεφάλαιο του *Βίο του Δημητρίου*⁵², αποτέλεσε ενδεχομένως κριτήριο για την επιλογή του ως μέλος της πρεσβείας. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η σύνδεση του Φαληρέα και του Αριστοτέλη κατέστησε τον Φαληρέα συνδετικό κρίκο μεταξύ των Αθηναίων και του Αντιπάτρου. Άλλωστε, είναι αξιοσημείωτο ότι όντας στην αυλή του Φιλίππου Β', ο Αντίπατρος ήρθε σε επαφή με τον Αριστοτέλη με τον οποίο μάλιστα φαίνεται να διατηρούσε στενές επαφές ως τον θάνατό του το 319⁵³.

⁴⁶ Πλούταρχος, *Δημοσθένης*, 28.4.

⁴⁷ Ferguson 1911a, 38.

⁴⁸ O'Sullivan 2009, 9-10.

⁴⁹ Πλούταρχος, *Φωκίων*, 26-27.

⁵⁰ *Περί Ερμηνείας*, 289 T = 12.

⁵¹ Paschidis 2008, 58.

⁵² Διογένης Λαέρτιος, 5.75: «οὗτος ἤκουσε μὲν Θεοφράστου».

⁵³ O'Sullivan 2009, 25.

Η επόμενη πληροφορία σχετικά με την συμμετοχή του Φαληρέα στα πολιτικά δρώμενα της Αθήνας σχετίζεται με τα γεγονότα του 318 που οδήγησαν τελικά στην κατάληψη της πόλης από τον Κάσσανδρο ένα χρόνο αργότερα⁵⁴. Κύρια πηγή για τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στο διάστημα αυτό αποτελεί ο *Βίος του Φωκίωνα* από τον Πλούταρχο. Ο Πολυπέρχων, στα πλαίσια της διακήρυξης που ο ίδιος εξέδωσε στο όνομα των βασιλέων σχετικά με την ανεξαρτησία των ελληνικών πόλεων⁵⁵, έστειλε στην Αθήνα τον γιό του Αλέξανδρο προκειμένου να πολιορκήσει την πόλη και να την απαλλάξει από την φρουρά του Κασσάνδρου. Ο Φωκίωνας και οι υποστηρικτές του θέλησαν τότε να συνδιαλλαγούν με τον Πολυπέρχοντα, την στιγμή που ο Καλλιμέδοντας και ο Χαρικλέας, ως υποστηρικτές της αντίπαλης πολιτικής παράταξης εγκατέλειψαν την πόλη φοβούμενοι για την τύχη τους⁵⁶. Αμέσως μετά την επικράτηση της παράταξης του Φωκίωνα, όπως αναφέρει ο Πλούταρχος, ο Δημήτριος ο Φαληρέας μαζί με τους Καλλιμέδοντα και Χαρικλέα καταδικάστηκαν σε θάνατο⁵⁷.

Ένα σωζόμενο απόσπασμα από το έργο *Δειπνοσοφισταί* του Αθήναιου, στο οποίο ο ρήτορας παραθέτει ένα χωρίο από το έργο κάποιου Καρυστίου, μας πληροφορεί πως ο Δημήτριος ο Φαληρέας μετά την απόδοση της κατηγορίας εις βάρος του κατέφυγε στον Νικάνορα, ο οποίος είχε σταλθεί προηγουμένως από τον Κάσσανδρο προκειμένου να αποπέμψει από την Μουνιχία τον διοικητή της φρουράς του Αντίπατρου⁵⁸. Υπό αυτές τις συνθήκες, ο Δημήτριος πρέπει να παρέμεινε στην Μουνιχία καθ' όλη την διάρκεια του καλοκαιριού του 318⁵⁹. Μάλιστα, είναι χαρακτηριστικό ότι τον Δημήτριο και τον Νικάνορα τους συνέδεαν ένας κοινός φιλοσοφικός προσανατολισμός καθώς και οι δύο είχαν υπάρξει μαθητές στην φιλοσοφική σχολή του Αριστοτέλη⁶⁰. Κατά την διάρκεια του χειμώνα που ακολούθησε, ο Δημήτριος ήρθε σε επαφή με τον Κάσσανδρο. Πιο συγκεκριμένα, ο Αθήναιος αναφέρει ότι ο Δημήτριος «*Κασάνδρῳ δὲ γενόμενος φίλος μέγα ἴσχυσεν*»⁶¹. Η συνάντηση αυτή ήταν, σύμφωνα με τον Ferguson, καθοριστική για την μετέπειτα πορεία του Δημητρίου ως επιτηρητή της πόλεως διορισμένο από τον Μακεδόνα

⁵⁴ Paschidis 2008, 58.

⁵⁵ Διόδωρος, 18.56.2.

⁵⁶ Πλούταρχος, *Φωκίων*, 33.1-3.

⁵⁷ Πλούταρχος, *Φωκίων*, 35.2.

⁵⁸ Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 12.60: «*Καρύστιος δὲ ὁ Περγαμηνὸς ἐν τρίτῳ Ὑπομνημάτων ‘Δημήτριος,’ φησὶν, ‘ὁ Φαληρεὺς Ἱμεραίου τοῦ ἀδελφοῦ ἀναιρεθέντος ὑπ’ Ἀντιπάτρου αὐτὸς μετὰ Νικάνορος διέτριβεν, αἰτίαν ἔχων ὥς τὰ ἐπιφάνεια τοῦ ἀδελφοῦ θύων*».

⁵⁹ Paschidis 2008, 59.

⁶⁰ Tracy 1995, 42.

⁶¹ Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 12.60.

βασιλέα⁶². Η αναφορά πάντως του Αθήναιου είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα εάν αναλογιστεί κανείς ότι ο Φαληρέας υπήρξε φίλος του Κασσάνδρου και μετέπειτα τοποθετήθηκε από τον τελευταίο ως επιμελητής της πόλεως. Η επιλογή λοιπόν ενός Αθηναίου πολίτη και ταυτόχρονα ‘φίλο’ του Μακεδόνα ηγεμόνα ως επιμελητή της πόλεως, τάραξε σαφώς τις ισορροπίες και δημιούργησε μια πρωτόγνωρη για τους Αθηναίους συνθήκη.

⁶² Ferguson 1911a, 39.

Ο ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΤΙΤΛΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Επιμελητής Δημήτριος

Μετά την σύναψη της συνθήκης του Κασσάνδρου με τους Αθηναίους το 317, ανάμεσα στους όρους που επέβαλε ο Μακεδόνας στην πόλη ήταν να ορίσει τον Δημήτριο τον Φαληρέα «*ἐπιμελητὴν τῆς πόλεως*»⁶³. Η αναφορά του Δημητρίου ως «*ἐπιμελητὴν*» από τον Διόδωρο, συναντάται εκτός από το 18^ο βιβλίο και στο 20^ο βιβλίο της *Ιστορικής Βιβλιοθήκης*, εκεί όπου ο Διόδωρος αναφέρει ότι «*ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἐπιμελητὴς τῆς πόλεως γεγεννημένος ὑπὸ Κασάνδρου*»⁶⁴.

Ένα ψήφισμα από τον δήμο της Αιζωνής, το IG II² 1201, το οποίο χρονολογείται στο έτος 317, στο οποίο ο Αριστοκράτης, γιος του Αριστοφάνη, προτείνει να τιμηθεί ο Φαληρέας για την προσφορά του στον δήμο κατά την διάρκεια του πολέμου, θέτει υπό αμφισβήτηση τον όρο *ἐπιμελητής* που αναφέρει ο Διόδωρος. Μέσα από τα δύο χωρία του Διοδώρου που αναφέρθηκαν παραπάνω προκύπτει ξεκάθαρα, σύμφωνα με τον Tracy, το συμπέρασμα ότι ο Δημήτριος τοποθετήθηκε από τον ίδιο τον Κάσσανδρο στην θέση του επιμελητή της πόλεως⁶⁵. Ωστόσο το ψήφισμα δημιουργεί ερωτηματικά ως προς τον τίτλο που κατείχε τελικά ο Δημήτριος. Ως εκ τούτου διάφορες απόψεις έχουν διατυπωθεί από τους μελετητές ως προς τον τίτλο του Φαληρέα.

Το πρόβλημα με το παραπάνω ψήφισμα έγκειται στο γεγονός ότι από τον στίχο 11 απουσιάζουν τα 9 γράμματα τα οποία συνθέτουν τον επίσημο τίτλο του Φαληρέα: [. 9 αἰ]ρεθεὶς ὑπὸ τοῦ δήμο[υ]. Έχοντας ως δεδομένο ότι ο όρος *ἐπιμελητής* που εμφανίζεται στον Διόδωρο αποτελείται από 10 γράμματα, διάφοροι όροι αποτελούμενοι από 9 χαρακτήρες έχουν προταθεί για την αποκατάσταση του ψηφίσματος. Εκτός αυτού, εάν δεχθούμε ότι η λέξη που δεν σώζεται στο ψήφισμα είναι *ἐπιμελητής* τότε προκύπτει επιπλέον το ζήτημα ότι ο Δημήτριος εκλέχθηκε από τον αθηναϊκό δήμο, επικυρώνοντας με αυτόν τον τρόπο την απόφαση του Κασσάνδρου.

⁶³ Διόδωρος, 18.74.3.

⁶⁴ Διόδωρος, 20.45.2.

⁶⁵ Tracy 1995, 43-46.

Μια πιθανή εξήγηση που θα δικαιολογούσε την αποκατάσταση της επιγραφής με τον τίτλο που προτείνει ο Διόδωρος παρουσιάζεται από τους Sterling Dow και Albert Travis (1943). Σύμφωνα με τον Wilhelm στον στίχο 6 του ψηφίσματος της Αιζωνής, το γιώτα (ι) στην λέξη *χωρισθέν[ων]* δεν αποτελεί από μόνο του ένα γράμμα αλλά βρίσκεται στο μέσο του (ρ) και του (σ). Υπό αυτές τις συνθήκες, ο όρος επιμελητής θα μπορούσε να δικαιολογηθεί μόνο εάν το γιώτα (ι) δεν αποτελούσε ένα ξεχωριστό γράμμα αλλά ο χαρακτήρας του ψηφίσματος το είχε τοποθετήσει ανάμεσα στο (π) και το (μ)⁶⁶.

Στρατηγός Δημήτριος

Εάν αποκλεισθεί ο τίτλος που προτείνει ο Διόδωρος ως επιλογή για την αποκατάσταση του ψηφίσματος λόγω του αριθμού των χαρακτήρων της λέξης, μια πιθανή πρόταση για την συμπλήρωση της επιγραφής θα μπορούσε να αποτελεί ο όρος *στρατηγός*. Η σωζόμενη επιγραφή στην βάση ενός αγάλματος από την Ελευσίνα το οποίο δημιουργήθηκε με σκοπό να τιμηθεί ο Δημήτριος Φαληρέας από τους στρατιώτες των μακεδονικών φρουρών της Ελευσίνας, του Πανάκτου και της Φυλῆς για τα στρατιωτικά του επιτεύγματα αναφέρεται στον Δημήτριο ως στρατηγό⁶⁷. Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψιν τα όσα αναφέρονται στην παραπάνω επιγραφή θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο Φαληρέας ανέλαβε το αξίωμα του στρατηγού κατά την περίοδο διακυβέρνησης του στην πόλη.

Εάν η παραπάνω υπόθεση γινόταν δεκτή, τότε θα μπορούσε να δικαιολογηθεί η αποκατάσταση του στ. 11 του ψηφίσματος της Αιζωνής με τον όρο *στρατηγός*, αφού ο όρος απαρτίζεται από 9 γράμματα, όσα δηλαδή και τα γράμματα που απουσιάζουν. Ωστόσο, το επιχείρημα αυτό αναιρείται από τον Tracy βάσει της χρονολόγησης της επιγραφής⁶⁸. Σύμφωνα με την άποψη του Krauze, όπως αυτή παρατίθεται από τους Dow και Travis, είναι πιθανόν ο Δημήτριος να εκλέχθηκε στρατηγός από τον αθηναϊκό δήμο αρκετές φορές κατά την διάρκεια της δεκαετούς θητείας στην πόλη⁶⁹. Η συγκεκριμένη όμως επιγραφή δεν μπορεί να χρονολογηθεί πριν τις αρχές του 3^{ου} αιώνα, πόσο μάλλον πριν τα τέλη του 4^{ου}. Δύο παράγοντες οδηγούν σε αυτό το

⁶⁶ Dow, & Travis 1943, 151.

⁶⁷ Πρόκειται για το IG II² 2971. «*Ἀθηναίων οἱ τεταγμένοι ὑπὸ τοῦ δήμου-ἐν Ἐλευσῖνι καὶ Πανάκτῳ καὶ ἐπὶ Φυλῇ τὸν-στρατηγὸν Δημήτριον Φανοστράτου Φαληρέα-στεφανώσαντες Δήμητρι καὶ Κόρει ἀνέθηκαν*».

⁶⁸ Tracy 1995, 43.

⁶⁹ Dow, & Travis 1943, 145.

συμπέρασμα. Αφενός, τα χαρακτηριστικά των γραμμάτων της επιγραφής, αντιστοιχούν στον χαρακτήρα της επιγραφής IG II² 788. Ο άνθρωπος λοιπόν στον οποίο αποδίδεται το έργο της χάραξης των δύο επιγραφών πρέπει να δραστηριοποιήθηκε επαγγελματικά στο διάστημα μεταξύ του 270 και του 235. Επομένως, η επιγραφή IG II² 2971 δεν θα μπορούσε να είναι πρωιμότερη από αυτή τη χρονολογία. Υπό αυτές τις συνθήκες, η αναφορά στον στρατηγό Δημήτριο τον Φαληρέα σχετίζεται πιθανότατα με τον μεταγενέστερο συνονόματο στρατηγό της Ελευσίνας. Είναι χαρακτηριστικό ότι η ύπαιθρος χώρα της Αττικής διέθετε έως το 290 μόνο έναν στρατηγό. Μόνο μετά το 265 η επικράτεια δικαιοδοσίας του στρατηγού αυτού διαιρέθηκε, με αποτέλεσμα να διπλασιαστεί και ο αριθμός των στρατηγών: ένας για την Ελευσίνα και ένα για την παράκτια ζώνη της Αττικής. Σε αυτή την περίπτωση ο Δημήτριος Φαληρέας που αναφέρεται ως στρατηγός στην βάση του αγάλματος, δεν ταυτίζεται με τον Δημήτριο τον γιο του Φανοστράτου που τοποθετήθηκε από τον Κάσσανδρο το 317, αλλά πρόκειται για τον ομώνυμο ανιψιό του, ο οποίος έδρασε στην Αθήνα υπό τις διαταγές του Αντίγονου Β' Γονατά μετά τον Χρεμωνίδειο Πόλεμο. Σε αυτή την περίπτωση, η επιγραφή πρέπει να χρονολογηθεί μετά το 265 και το τέλος του Χρεμωνίδειου πολέμου⁷⁰.

Νομοθέτης

Σύμφωνα με τον Michael Faraguna, ο τίτλος *επιμελητής* που αναφέρεται στον Διόδωρο, εκτός του ότι υπερβαίνει κατά ένα γράμμα τα γράμματα που απουσιάζουν από το ψήφισμα της Αιζωνής, δεν μπορεί να ταυτιστεί με τους όρους που χρησιμοποιούνταν κατά την περίοδο διακυβέρνησης των πόλεων της Μικράς Ασίας από τον Μ. Αλέξανδρο για να δηλώσουν τον άνθρωπο ο οποίος είχε υπό τον έλεγχό του την διοίκηση μιας πόλης⁷¹.

Στηριζόμενος στην αναφορά του βυζαντινού Γεώργιου Σύγγελου στον Φαληρέα ως «*Τρίτο νομοθέτη*» προτείνει ότι ο τίτλος που λείπει από να το ψήφισμα της Αιζωνής θα μπορούσε να είναι η λέξη νομοθέτης⁷². Προς την ίδια κατεύθυνση οδηγεί το Πάριο Χρονικό. Πιο συγκεκριμένα γίνεται αναφορά στο γεγονός ότι ο Δημήτριος εφάρμοσε στην Αθήνα νόμους όταν επώνυμος άρχοντας ήταν ο

⁷⁰ Tracy 1995, 44-45.

⁷¹ Faraguna 2017, 461.

⁷² Σύγγελλος 274d p. 521: «*Δημήτριος Φαληρεύς ἐγνωρίζετο τρίτος νομοθέτης*».

Δημογένης⁷³. Λαμβάνοντας λοιπόν ως δεδομένο ότι η ανάληψη του αξιώματος του ανώτατου άρχοντος από τον Δημογένη τοποθετείται στο υπερεσιακό έτος 317/6 φαίνεται ότι ο Δημήτριος από το πρώτο κιόλας έτος της διακυβέρνησής του στην Αθήνας εφάρμοσε τους Νόμους του (Πάριο Χρονικό, Β, στ. 16)⁷⁴.

Η πρόταση αυτή του Faraguna ωστόσο, έρχεται σε αντίθεση με εκείνη που ο Ferguson υποστήριξε σχεδόν έναν αιώνα νωρίτερα. Σύμφωνα με τον Ferguson, τόσο το Πάριο Χρονικό, όσο και το απόσπασμα από το έργο του Σύγγελου δεν μπορούν να χρονολογηθούν με βεβαιότητα στο έτος 317. Αντιθέτως, κατά την άποψή του, και οι δύο αναφορές που σχετίζονται με τον ρόλο του Φαληρέα ως νομοθέτη είναι μεταγενέστερες του ψηφίσματος της Αιζωνής⁷⁵.

Επιστάτης ή Προστάτης

Έκτος από τους όρους επιμελητής και στρατηγός που αναφέρθηκαν παραπάνω, έχουν επίσης προταθεί ως πιθανές επιλογές για την αποκατάσταση του ψηφίσματος της Αιζωνής οι όροι επιστάτης και προστάτης. Οι προτάσεις αυτές βασίζονται στις αναφορές τόσο του Στράβωνα όσο και του Πολύβιο στον Δημήτριο. Αναλυτικότερα, στο 9^ο βιβλίο του, ο Στράβωνας αναφέρει ότι ο Κάσσανδρος απέδωσε στον Φαληρέα τον ρόλο του επιστάτη της πόλεως⁷⁶. Ο Tracy, ωστόσο, υποστηρίζει ότι, μολονότι ο τίτλος του *επιστάτη* ήταν μεν συνήθης στις ελληνικές πόλεις που βρίσκονταν υπό μακεδονικό έλεγχο, δεν υπάρχει κάποιο ισχυρό επιχείρημα που οδηγεί προς αυτή την κατεύθυνση⁷⁷.

Από την άλλη πλευρά, ο Δημοχάρης στον Πολύβιο χαρακτηρίζει τον Φαληρέα ως «*προστάτη τῆς πατρίδος*»⁷⁸. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Tracy, δεν είναι λογικό ο αθηναϊκός δήμος να εξέλεξε έναν Αθηναίο πολίτη ως προστάτη της πόλεως. Μια τέτοια κίνηση θα μπορούσε να ισχύσει μόνο σαν επικύρωση της ήδη ειλημμένης απόφασης του Κασσάνδρου. Κάτω από αυτές τις συνθήκες κανένας από τους παραπάνω χαρακτηρισμούς δεν μπορεί να αντιστοιχεί στον επίσημο τίτλο που κατείχε ο Δημήτριος κατά την περίοδο 317-307, καθιστώντας παράλληλα τον όρο που

⁷³ FGrHist 239, Β, στ. 16: «*Δημήτριος νόμους ἔθηκεν Ἀθήνησι, ἔτη 53, ἄρχοντας Ἀθήνησι Δημογένους*».

⁷⁴ Faraguna 2017, 461.

⁷⁵ Ferguson 1911b, 265-266.

⁷⁶ Στράβων, 9.1.20: «*Κάσσανδρος ἐπέστησε γὰρ τῶν πολιτῶν Δημήτριον τὸν Φαληρέα τῶν Θεοφράστου τοῦ φιλοσόφου γνωρίμων*».

⁷⁷ Tracy 1995, 43.

⁷⁸ Πολύβιος, 12.13.9.

προτάσσει ο Διόδωρος ως την πιθανότερη επιλογή για την συμπλήρωση της επιγραφής από τον Δήμο της Αιζωνής⁷⁹.

⁷⁹ Tracy 1995, 43.

ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΦΑΛΗΡΕΑ

Το φιλοσοφικό υπόβαθρο και η χρονική αφετηρία της νομοθεσίας του Φαληρέα

Ενδιαφέρον στοιχείο σχετικά με την ιστορία της Αθήνας αποτελεί το γεγονός ότι έως και τον 4^ο αιώνα π.Χ. σώζονται αρκετές πληροφορίες σχετικά με το έργο των Αθηναίων νομοθετών. Από τα τέλη όμως του αιώνα και εξής οι πληροφορίες αρχίζουν να εκλείπουν, δίχως όμως αυτό να συνεπάγεται απαραίτητα την απουσία νομοθετικής δραστηριότητας. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, το μοναδικό πρόσωπο που μπορεί να συνδεθεί άμεσα με την νομοθεσία μετά το έτος 320 είναι αυτό του Δημητρίου του Φαληρέα, το νομοθετικό έργο του οποίου, όπως υποστηρίζει ο Gagarin, σημάδεψε την Αθήνα για σχεδόν έναν αιώνα⁸⁰.

Το ότι ο Φαληρέας στο διάστημα 317-307 διακρίθηκε ιδιαίτερα ως Νομοθέτης αποτελεί κοινή παραδοχή μεταξύ των σύγχρονων μελετητών⁸¹. Ωστόσο, έχει υποστηριχθεί ότι, μολονότι ο ίδιος προέβη στην θέσπιση μιας σειράς νόμων, εν αντιθέσει με προγενέστερους Αθηναίους Νομοθέτες, δεν μεταμόρφωσε πλήρως το νομοθετικό πλαίσιο της Αθήνας με αποτέλεσμα η φήμη του να οφείλεται κυρίως στην προσπάθεια σύνδεσης της φιλοσοφικής και πολιτικής δράσης⁸². Σε κάθε περίπτωση πάντως, είναι χαρακτηριστικό ότι η φήμη του Δημήτριου του Φαληρέα ως νομοθέτη διαγωνιζόταν ήδη από την αρχαιότητα⁸³. Έτσι, ο Κικέρων τον εντάσσει σε έναν κύκλο Νομοθετών, μεταξύ των οποίων αναφέρονται ο Κρήτης Μίνωας, ο Λυκούργος της Σπάρτης, ο Θησέας, ο Δράκων, ο Σόλων και ο Κλεισθένης της Αθήνας, οι οποίοι εισήγαγαν μια σειρά νόμων μέσω των οποίων θεμελίωσαν τα πάτρια πολιτεύματά τους⁸⁴. Αντίστοιχα, ο μεταγενέστερος Γεώργιος Σύγγελος, ιστορικός του 8^{ου}-9^{ου} αιώνα μ.Χ., τον αποκαλεί «*Τρίτο Νομοθέτη*» μετά τον Δράκοντα και τον Σόλωνα⁸⁵.

Στο *Βίο του Δημητρίου*, ο Διογένης Λαέρτιος παραθέτει έναν κατάλογο των 45 έργων που αποδίδονται στον Φαληρέα. Μεταξύ αυτών μόνο 4 μπορούν να συνδεθούν

⁸⁰ Gagarin 2017, 347-348.

⁸¹ Habicht 1998, 83.

⁸² Gagarin, 2017, 353.

⁸³ O'Sullivan 2009, 45.

⁸⁴ Κικέρων, *Περί Πολιτείας*, 2.1.2.

⁸⁵ Syncellus 274d p. 521: «*Δημήτριος Φαληρεύς ἐγνωρίζετο τρίτος νομοθέτης*».

με την νομοθεσία. Πρόκειται για το *Περί των Αθηναίων Νομοθεσία*, το *Περί των Αθηναίων Πολιτεία*, το *Υπέρ της Πολιτείας* και το *Περί Νόμων*⁸⁶. Παρόλα αυτά, δεν μας είναι γνωστό το εάν στα παραπάνω έργα ο Δημήτριος κατέγραφε τους δικούς του νόμους ή εάν, ακολουθώντας το παράδειγμα του δασκάλου του Θεόφραστου, σχολιάζει προγενέστερους Νόμους της Αθήνας και άλλων ελληνικών πόλεων-κρατών καθώς το έργο του δεν σώζεται⁸⁷. Η σχέση πάντως μεταξύ των δύο ανδρών μνημονεύεται από τον Διογένη στο πρώτο κεφάλαιο του σχετικού *Βίου*. Ειδικότερα, ο Διογένης αναφέρει ότι ο Δημήτριος υπήρξε μαθητής του Θεόφραστου και ότι εξαιτίας της ρητορικής του δεινότητας διετέλεσε άρχοντας στην Αθήνα για 10 χρόνια⁸⁸. Είναι πιθανό μάλιστα για την συγγραφή του δικού του έργου, ο Δημήτριος να επηρεάστηκε από το έργο «*Νόμοι*» του δασκάλου του. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι ο Θεόφραστος παρέμεινε στην Αθήνα κατά την 10ετή διακυβέρνηση της πόλεως από τον Φαληρέα, διάστημα κατά το οποίο ο Θεόφραστος έλαβε τον τίτλο του Αθηναίου πολίτη καθώς επίσης και μερίδιο γης. Υπό αυτές τις συνθήκες δεν θα ήταν παράλογο να συνέβαλε στο έργο του Δημητρίου⁸⁹. Παρόλα αυτά το γεγονός ότι δεν μας έχει σωθεί τόσο το έργο του Θεόφραστου *Περί Νόμων* όσο και οι *Νομοί* του Δημητρίου, δεν μας επιτρέπει να καθορίσουμε σε ποιο βαθμό ο Φαληρέας επηρεάστηκε από τον δάσκαλό του⁹⁰.

Η αρχή του νομοθετικού έργου του Δημητρίου πρέπει να τοποθετηθεί στα πρώτα έτη της διακυβέρνησής του. Σε ένα από τα σωζόμενα αποσπάσματα της επιγραφής του Πάριου Χρονικού αναφέρεται ότι ο «*Δημήτριος νόμους ἔθηκεν Ἀθήνησι, ἄρχοντας Ἀθήνησι Δημογένους*»⁹¹. Δεδομένου λοιπόν ότι ο Δημογένης διετέλεσε ανώτατος άρχων κατά το υπηρεσιακό έτος 317, προκύπτει το συμπέρασμα ότι ο Φαληρέας πρέπει να εφάρμοσε το νομοθετικό του έργο από το πρώτο κιόλας έτος της διακυβέρνησής του στην Αθήνα. Προς την ίδια κατεύθυνση οδηγεί και το ψήφισμα της Αιζωνής⁹². Στους στίχους 12-13 αναφέρεται ότι ο Δημήτριος «*[νόμους]/ ἔθ[η]κεν καλ[οὺς καὶ συμφέρ]- [οντας τεῖ πόλε]ι*». Παίρνοντας λοιπόν ως δεδομένο

⁸⁶ Διογένης Λαέρτιος, 5.80-81: «Πλήθει δὲ βιβλίων καὶ ἀριθμῷ στίχων σχεδὸν ἅπαντας παρελήλακε τοὺς κατ' αὐτὸν περιπατητικοὺς...ἔστι δὲ τὰ: *Περί τῆς Ἀθήνησι νομοθεσίας α' β' γ' δ' ε'*. *Περί τῶν Ἀθήνησι πολιτειῶν α' β'*. *Περί δημαγωγίας α' β'*. *Περί νόμων α'*. *Υπὲρ τῆς πολιτείας α'*».

⁸⁷ Gagarin 2017, 349.

⁸⁸ Διογένης Λαέρτιος, 5.75: «οὗτος ἤκουσε μὲν Θεοφράστου: δημηγορῶν δὲ παρ' Ἀθηναίοις τῆς πόλεως ἐξῆγήσατο ἑπτὰ δέκα».

⁸⁹ Dow & Travis 1943, 144-5.

⁹⁰ Ferguson 1911b, 268.

⁹¹ Πάριο Χρονικό (B), FGrHist 239, στ. 16.

⁹² IG II² 1201.

ότι το ψήφισμα χρονολογείται το 317, ο Δημήτριος πρέπει να εφάρμοσε τους Νόμους του ήδη από το πρώτο του έτος ως επικεφαλής της πόλεως⁹³. Αντίθετα, ο Ferguson υποστηρίζει ότι ο Φαληρέας τροποποίησε ριζικά το νομοθετικό σύστημα της πόλεως αρχίζοντας το νομοθετικό του έργο κατά το έτος 316/5. Η άποψη αυτή βασίζεται στην χρονολόγηση τόσο του Ψηφίσματος της Αιξωνής όσο και του Πάριου Χρονικού αργότερα από το έτος ανάληψης της ηγεσίας της Αθήνας από τον Φαληρέα⁹⁴.

Νόμοι περί λιτότητας των ταφικών εθίμων και των ιδιωτικών συναθροίσεων

Ο χαρακτηρισμός του Δημητρίου του Φαληρέα ως «*Τρίτου Νομοθέτη*» και η κοινή παραδοχή μεταξύ των μελετητών ότι ο Δημήτριος διακρίθηκε ιδιαίτερα ως Νομοθέτης, οφείλεται μερικώς στην λήψη μιας σειράς νόμων που, κατά την O'Sullivan, είχαν έναν ηθικό χαρακτήρα. Ανάμεσα στα διάφορα μέτρα που αποδίδονται στον Φαληρέα, το μοναδικό που μπορεί με σχετική βεβαιότητα να τοποθετηθεί στο διάστημα διακυβέρνησής του, είναι το μέτρο σχετικά με τις πρακτικές ταφής⁹⁵. Ως προς αυτό, ο Κικέρωνας αναφέρει ότι ο Δημήτριος εφάρμοσε νομικούς περιορισμούς αναφορικά με τις ταφές. Πιο συγκεκριμένα, όρισε ότι οι ταφές έπρεπε να πραγματοποιούνται πριν το πρώτο φως της ημέρας και περιόρισε το μέγεθος των ταφικών κτερισμάτων επιτρέποντας μόνο μια μικρή επιτύμβια στήλη ύψους όχι παραπάνω από 3 πήχες. Επιπλέον, όρισε έναν άρχοντα ως υπεύθυνο για την τήρηση αυτών των μέτρων⁹⁶. Την εφαρμογή του παραπάνω μέτρου επιβεβαιώνουν τα αρχαιολογικά ευρήματα. Ειδικότερα, τα 249 αττικά ταφικά μνημεία με μορφή μικρών κιόνων που χρονολογούνται μεταξύ του 317/6 και του τέλους του 4ου αιώνα π.Χ. ταυτίζονται με την αναφορά του Κικέρωνα σχετικά με τους ταφικούς περιορισμούς του Φαληρέα⁹⁷.

Είναι χαρακτηριστικό ότι οι περιορισμοί που επιβλήθηκαν από τον Φαληρέα γύρω από τις πρακτικές ταφής, και που συνδέονται με τον περιορισμό των ταφικών μνημείων στην Αθήνα κατά το διάστημα που μας απασχολεί, δεν εφαρμόστηκαν για πρώτη φορά στην Αθήνα. Μάλιστα, ο Κικέρωνας αντλεί τις πληροφορίες σχετικά με τις προηγούμενες νομοθετικές διατάξεις μέσα από το ίδιο το έργο του Δημητρίου. Υπό αυτές τις συνθήκες, πρέπει να θεωρείται δεδομένο ότι ο Δημήτριος ήταν

⁹³ O'Sullivan 2009, 46.

⁹⁴ Ferguson 1911b, 265-266.

⁹⁵ O'Sullivan 2009, 47.

⁹⁶ Κικέρων, *Περί Νόμων*, 2.62-2.67.

⁹⁷ Azoulay 2009, 317.

γνώστης των παλαιότερων περιορισμών που εφαρμόστηκαν στην Αθήνα επί Σόλωνα, και επομένως δεν θα ήταν απίθανο να επηρεάστηκε από αυτούς⁹⁸. Στο ίδιο χωρίο, ο Κικέρωνας, παραθέτοντας την αρχαιότερη νομοθεσία, αναφέρει ότι ο Σόλωνας επέτρεπε την κατασκευή μόνο ενός τύμβου ο οποίος θα έπρεπε να ολοκληρωθεί μέσα σε 3 ημέρες από 10 άνδρες προκειμένου να αποφευχθεί η περίτεχνη διακόσμηση⁹⁹. Επιπλέον, στον λόγο του Δημοσθένη *Προς Μακάρτατον περί Αγνίου Κλήρου*, ο ρήτορας παραθέτει έναν νόμο που αποδίδεται στον Σόλωνα, σύμφωνα με τον οποίο το σώμα του νεκρού θα έπρεπε να μεταφερθεί πριν την ανατολή του ηλίου¹⁰⁰. Η καινοτομία του Δημητρίου, σε σύγκριση με προηγούμενους νομοθέτες, έγκειται στο γεγονός ότι ο ίδιος όρισε έναν αρμόδιο αξιωματούχο για την τήρηση των σχετικών νόμων.

Κατά τον Ferguson, οι νόμοι σχετικά με τον περιορισμό της επίδειξης πλούτου που οδήγησαν στην εξαφάνιση των πολυτελών και δαπανηρών ταφικών μνημείων είναι πιθανότατα επηρεασμένες από τον Θεόφραστο¹⁰¹. Στον *Βίο του Θεόφραστου* από τον Διογένη Λαέρτιο, ο Θεόφραστος προτρέπει σε έναν τρόπο ταφής ο οποίος μπορεί να συνδεθεί με τον νόμο περί τερματισμού της επίδειξης πλούτου από τον Δημήτριο. Ειδικότερα, ο Διογένης αναφέρει ότι κατά τον Θεόφραστο οι ταφές θα έπρεπε να είναι σεμνές δίχως περίτεχνα μνημεία και έθιμα¹⁰².

Στο άρθρο του με τίτλο “*La gloire et l’outrage. Heurs et malheurs des statues honorifiques de Démétrios de Phalère*”, ο Azoulay υποστηρίζει ότι τα μέτρα που συνδέονται με τις πρακτικές ταφής καθώς και με τον θεσμό της Αγωνοθεσίας¹⁰³ αποσκοπούσαν στον περιορισμό της δύναμης των υπόλοιπων μελών της αριστοκρατικής τάξης με απώτερο σκοπό την ανάδειξη και προβολή του ιδίου. Υπό αυτό το πρίσμα εξηγεί ο Azoulay την αναφορά των φιλολογικών μαρτυριών σε πλήθος ανδριάντων προς τιμήν του Φαληρέα. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Διογένης Λαέρτιος αναφέρει στον *Βίο* του Δημητρίου πως κατασκευάστηκαν 360 χάλκινα αγάλματα, εκ των οποίων τα περισσότερα τον αναπαριστούσαν έφιππο και τα οποία

⁹⁸ O’Sullivan 2009, 47-48.

⁹⁹ Κικέρων, *Περί Νόμων*, 2.64.

¹⁰⁰ Δημοσθένης, 43.62: «ἐκφέρειν δὲ τὸν ἀποθανόντα...πρὶν ἥλιον ἐξέχειν».

¹⁰¹ Ferguson 1911b, 269.

¹⁰² Διογένης Λαέρτιος, 5.2.53: «θάψαι δὲ καὶ ἡμᾶς ὅπου ἂν δοκῇ μάλιστα ἀρμόττον εἶναι τοῦ κήπου, μὴδὲν περίεργον μήτε περὶ τὴν ταφὴν μήτε περὶ τὸ μνημεῖον ποιοῦντας».

¹⁰³ Για τις μεταρρυθμίσεις στις Λειτουργίες βλ παρακάτω.

κατασκευάστηκαν μέσα σε μόλις 300 μέρες¹⁰⁴. Ως προς αυτό ο Azoulay, υποστηρίζει ότι η κατασκευή ενός τόσο μεγάλου αριθμού ανδριαντών στο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα θα απαιτούσε από τους τεχνίτες να κατασκευάζουν παραπάνω από έναν ανδριάντα ημερησίως καθιστώντας αδύνατο να παράξουν έργα για άλλους επιφανείς Αθηναίους¹⁰⁵. Αξίζει εδώ να αναφερθεί ότι ο αριθμός των αγαλμάτων που αναφέρεται σε φιλολογικές μαρτυρίες δεν είναι κοινός. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, ο Στράβων κάνει λόγο για 300 αγάλματα το οποία μετά την απομάκρυνση του Φαληρέα από την Αθήνα καταστράφηκαν¹⁰⁶, ενώ ο Φαβωρίνος αναφέρεται σε 1.500 αγάλματα¹⁰⁷. Πέρα από τα αγάλματα προς τιμήν του, ο Φαληρέας, όταν ανέλαβε την ηγεσία της Αθήνας, εξασφάλισε την ψήφιση στην Εκκλησία του Δήμου για την κατασκευή ενός χάλκινου ομοιώματος και την δημόσια ταφή του Φωκίωνα ο οποίος είχε καταδικαστεί και εκτελεστεί από τους Αθηναίους¹⁰⁸.

Εκτός από τους νόμους περί λιτότητας των ταφικών μνημείων, ο Δημήτριος πρέπει να προέβη σε μια σειρά μέτρων που σχετίζονταν με τις ιδιωτικές συγκεντρώσεις και ιδιαίτερα τους γάμους και τις θυσίες. Σύμφωνα με τα μέτρα αυτά, όπως προκύπτει από μια σειρά αποσπασμάτων, ο αριθμός των προσκεκλημένων δεν επιτρεπόταν να ξεπερνά τα 30 άτομα. Πηγή πληροφόρησης για τα μέτρα αυτά αποτελούν αποσπάσματα τόσο από τον Αθήναιο¹⁰⁹ όσο και από το έργο του Φιλοχόρου με τίτλο *Ατθίς*¹¹⁰. Όπως προκύπτει μέσα από αυτά, η τήρηση των περιορισμών σχετικά με το όριο των προσκεκλημένων στις ιδιωτικές εκδηλώσεις - όπως και στην περίπτωση των ταφικών εθίμων- τέθηκε υπό την εποπτεία των Γυναικονόμων.

Ένα απόσπασμα από το έργο του Αθήναιου με τίτλο *Δειπνοσοφισταί* μαρτυρεί ότι ο τρόπος ζωής του Δημητρίου σε καμία περίπτωση δεν άρμοζε με τους νόμους που ο ίδιος υποτίθεται ότι θέσπισε αναφορικά με τον βίο των Αθηναίων. Ειδικότερα ο Αθήναιος, παραθέτοντας ένα απόσπασμα από το 16^ο βιβλίο των *Ιστοριών* του Δούρι από την Σάμο, ο οποίος μάλιστα υπήρξε μαθητής του Θεόφραστου, αναφέρει ότι ο

¹⁰⁴ Διογένης Λαέρτιος, *Δημήτριος*, 5.5.1: «καὶ εἰκόνων ἡξιώθη χαλκῶν ἐξήκοντα πρὸς ταῖς τριακοσίαις, ὧν αἱ πλείους ἐφ' ἵππων ἦσαν καὶ ἀρμάτων καὶ συνωρίδων, συντελεσθεῖσαι ἐν οὐδὲ τριακοσίαις ἡμέραις».

¹⁰⁵ Azoulay 2009, 311-312.

¹⁰⁶ Στράβων, 9.1.20: «τὰς δ' εἰκόνας αὐτοῦ πλείους ἢ τριακοσίας κατέσπασαν οἱ ἐπαναστάντες καὶ κατεχώνευσαν».

¹⁰⁷ Φαβωρίνος, *Λόγος πρὸς Κορινθίους*, 37.41.

¹⁰⁸ Πλούταρχος *Φωκίων*, 38.1.

¹⁰⁹ Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 12.60.

¹¹⁰ Φιλόχορος, FGrHist 828, F65.

Δημήτριος ξόδευε το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων του σε πλουσιοπάροχα συμπόσια, ενώ ήταν επίσης επιρρεπής σε σεξουαλικές ακολασίες. Χαρακτηριστικό δείγμα της αντίθεσης του βίου του προς τους νόμους που θεωρείται ότι θέσπισε είναι το σχόλιο του Αθήναιου: «ὁ τοῖς ἄλλοις τιθέμενος θεσμοὺς Δημήτριος καὶ τοὺς βίους τάττων ἀνομοθέτητον ἑαυτῷ τὸν βίον κατασκεύαζε»¹¹¹.

Σχετικά με τα μέτρα που ο φιλόσοφος έλαβε τα σχετικά με τον περιορισμό της επίδειξης πλούτου, έχουν προταθεί ποικίλες ερμηνείες. Σύμφωνα με τον Ferguson, αυτά αποσκοπούσαν στην οικονομική ενίσχυση της αριστοκρατικής τάξης καθώς τα μέλη της ελίτ δεν θα δαπανούσαν υπέρογκα ποσά προκειμένου να προβάλλουν τον πλούτο και την ισχύ τους. Άλλωστε, πάνω σε αυτό το επιχείρημα, σε συνδυασμό με την επιρροή που ο Φαληρέας υποτίθεται ότι δέχθηκε από τις φιλοσοφικές ιδέες του Αριστοτέλη και κατ' επέκταση του Θεόφραστου, βασίζει ο Ferguson τον ολιγαρχικό χαρακτήρα του αθηναϊκού πολιτεύματος στο διάστημα 317-307¹¹². Από την άλλη πλευρά, ο Habicht θεωρεί ότι οι νόμοι περί λιτότητας συνδυάζουν δύο αντίθετες πολιτικές πεποιθήσεις. Από την μία πλευρά οι νόμοι του Φαληρέα αντικατοπτρίζουν την ιδέα της ισότητας η οποία στηρίζεται στην αντίληψη ότι κανείς δεν πρέπει να ξεχωρίζει οικονομικά, και από την άλλη πλευρά το δικαίωμα της πολιτικής ηγεσίας να επεμβαίνει στον ιδιωτικό βίο¹¹³. Αντίθετα με τις παραπάνω προσεγγίσεις, η O'Sullivan ερμηνεύει τα παραπάνω μέτρα ως μια προσπάθεια σύνδεσης της ευημερίας του συνόλου με την προσωπική ηθική¹¹⁴.

Μεταρρυθμίσεις στο δικαστικό σύστημα

Όσον αφορά το σύστημα απόδοσης της δικαιοσύνης στην Αθήνα, ελάχιστες πληροφορίες υπάρχουν διαθέσιμες σχετικά με το διάστημα που ακολούθησε την δεκαετία του 320. Ωστόσο, η δραστηριοποίηση του λογογράφου Δεινάρχου στο διάστημα της διακυβέρνησης του Δημητρίου του Φαληρέα στην πόλη μαρτυρεί ότι οι νομικές διαδικασίες παρέμεναν οι ίδιες. Ειδικότερα, στον Δείναρχο αποδίδονται συνολικά 59 λόγοι εκ τω οποίων οι 27 σχετίζονται με δημόσιες υποθέσεις, ενώ οι υπόλοιπες 32 με ιδιωτικές υποθέσεις. Αυτό που προκύπτει μέσα από το σωζόμενο έργο του Δεινάρχου είναι ότι μετά το 320 οι πλουσιότεροι των πολιτών ολοένα και

¹¹¹ Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 12.60.

¹¹² Ferguson 1911a, 39.

¹¹³ Habicht 1998, 82.

¹¹⁴ O'Sullivan 2009, 91.

λιγότερο κατέφευγαν στα δικαστήρια. Έχει υποστηριχθεί ότι οι λόγοι που εξηγούν την αλλαγή της στάσης των πολιτών σχετίζονταν με την οικονομία και την μείωση των κινήτρων για αντιδικία. Ήδη, πριν από την ανάληψη της ηγεσίας της πόλεως από τον Φαληρέα, είχε καταστεί σαφές στους Αθηναίους ότι η απώλεια της ανεξαρτησίας της πόλεως σήμαινε παράλληλα ότι η εξουσία εξαρτιόνταν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό από εξωτερικούς παράγοντες. Έχοντας λοιπόν αντιληφθεί ότι η συμμετοχή σε δικαστικές υποθέσεις ελάχιστη σημασία είχε στην πολιτική σταδιοδρομία ενός Αθηναίου, οι ίδιοι δεν διέθεταν κάποιο ισχυρό κίνητρο προκειμένου να κινηθούν νομικά¹¹⁵.

Οι μόνες πληροφορίες που συνδέουν άμεσα τον Φαληρέα με μεταρρυθμίσεις αναφορικά με το αθηναϊκό δικαστικό σύστημα προέρχονται από τον Πολυδεύκη και το *Lexicon Rhetoricum Cantabrigiense*. Σύμφωνα με τον Πολυδεύκη, επί Σόλωνα 1.000 δικαστές λάμβαναν μέρος σε δίκες εισαγγελίας, ενώ ο αριθμός αυτός αυξήθηκε στους 1.500 από τον Δημήτριο τον Φαληρέα¹¹⁶. Την ίδια πληροφορία σχετικά με την αύξηση του αριθμού των ενόρκων δικαστών αντλούμε μέσα από το *Lexicon Rhetoricum Cantabrigiense*: όσοι κατέφευγαν στην εισαγγελία εναντίον των συκοφαντών δικάζονταν από 1.000 δικαστές σύμφωνα με τον Φιλόχορο, όμως, σύμφωνα με τον Φαληρέα δικάζονταν από 1.500¹¹⁷. Ωστόσο, έχει υποστηριχθεί ότι παρά την αύξηση του αριθμού των δικαστών δεν φαίνεται να σημειώθηκε κάποια αλλαγή στην δικαστική διαδικασία και στον τρόπο απόδοσης της δικαιοσύνης. Επιπλέον, οι Γυναικονόμοι, θεσμός ο οποίος πιθανότατα εισήχθη στο αθηναϊκό πολίτευμα κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Φαληρέα¹¹⁸, συμπλήρωσαν τη δραστηριότητα των δικαστηρίων και ίσως κατέστησαν περιττές ορισμένες από τις διαφορές κατά των δημοσίων δραστηριοτήτων των πολιτών, αλλά η δομή του αθηναϊκού νομικού συστήματος, και οι κανόνες που διέπουν τη δικαστική διαδικασία, φαίνεται παρέμειναν οι ίδιες¹¹⁹.

Έχει επίσης υποστηριχθεί ότι ο Φαληρέας επενέβη και σε άλλους τομείς του δικαστικού συστήματος, μεταξύ αυτών και στην κατάργηση της αμοιβής των ενόρκων δικαστών¹²⁰. Η υπόθεση αυτή βασίζεται στην αναφορά του Δούριδος από

¹¹⁵ Gagarin 2017, 361-362.

¹¹⁶ Πολυδεύκης, 8,53.

¹¹⁷ Στο λ. *Εισαγγελία*. *Lexicon Rhetoricum Cantabrigiense*. Houtsma, E. O. (επιμ.). Leiden, 1870.

¹¹⁸ Για τον ρόλο και τις αρμοδιότητες των Νομοφυλάκων βλ. σ. 33-35.

¹¹⁹ Gagarin 2017, 361-362.

¹²⁰ Ferguson 1911a, 57· Gehrke 1978, 154.

την Σάμο ότι ο Δημήτριος δεν δαπάνησε χρήματα για την διοίκηση¹²¹. Ωστόσο, σύμφωνα με την O'Sullivan, η διατύπωση του Σάμιου θα μπορούσε να συνδεθεί με οποιαδήποτε από τις εκφάνσεις του δημόσιου βίου. Πιθανότερη θεωρείται η επέμβαση στην διαδικασία της αξιολόγησης των μέτρων που ψηφίζονταν και συχνά υπήρξε μέσο της κατάργησης των νόμων που έβαλλαν κατά της βούλησης και του συμφέροντος του αθηναϊκού λαού¹²².

¹²¹ Athen. 542c = Demetr. 43A SOD.

¹²² O'Sullivan 2009, 141.

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΘΕΣΜΟΥΣ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Οι διάφοροι νόμοι που οι αρχαίες πηγές αποδίδουν στον Δημήτριο ελάχιστα μεταμόρφωσαν το αθηναϊκό πολίτευμα όσον αφορά τους ήδη υπάρχοντες δημοκρατικούς θεσμούς. Εάν για παράδειγμα δεχθούμε την αναφορά του Πολυδεύκη ότι ο Δημήτριος αύξησε τον αριθμό των δικαστών σε περιπτώσεις εισαγγελίας από 1.000 σε 1.500, αυτό μικρή σημασία είχε αναφορικά με την μορφή του πολιτεύματος. Ωστόσο, άλλες παρεμβάσεις που αποδίδονται στον Δημήτριο τον Φαληρέα επηρέασαν σε μεγαλύτερο ή λιγότερο βαθμό τον χαρακτήρα του αθηναϊκού πολιτεύματος. Θεωρείται γενικά αποδεκτό ότι κατά την περίοδο που η Αθήνα βρέθηκε υπό τον έλεγχο του Κασσάνδρου και υπό την εποπτεία του Δημητρίου μαρτυρείται η εμφάνιση θεσμών που ενδεχομένως είχαν προϋπάρξει ωστόσο επανεμφανίστηκαν έπειτα από παρέμβαση του Φαληρέα. Πρόκειται βέβαια για τον θεσμό των Νομοφυλάκων και των Γυναικονόμων. Ιδίως όσον αφορά τους τελευταίους πιθανότερο να πρόκειται για επαναφορά του θεσμού, αφού αναφορές σχετικά με την ύπαρξη τους μαρτυρούνται στον ελληνικό χώρο ήδη πριν τον θάνατο του Αλεξάνδρου και την αυγή της ελληνιστικής εποχής.

Οι Νομοφύλακες

Στο έβδομο βιβλίο της ιστορίας της Αθήνας, ο Φιλόχορος αναφέρεται στο έργο των Νομοφυλάκων. Τα σωζόμενα αποσπάσματα από την επίτομη αυτή ιστορία της Αθήνας αποτελούν την μοναδική πηγή πληροφόρησης σχετικά με τον ρόλο και τις αρμοδιότητες των Νομοφυλάκων¹²³. Λαμβάνοντας υπόψιν το χωρίο του Φιλόχου, προκύπτει ένα βασικό ερώτημα που τίθεται σχετικά με την περίοδο διακυβέρνησης του Δημητρίου: οι Νομοφύλακες εισήχθησαν για πρώτη φορά στην Αθήνα από τον Φαληρέα ή προϋπήρχαν ως θεσμός του πολιτεύματος; Στα πλαίσια της συζήτησής αυτής που έχει πυροδοτήσει το απόσπασμα του Φιλόχου, ο Gehrke υποστηρίζει ότι ο θεσμός των Νομοφυλάκων δεν μπορεί να θεωρηθεί δημοκρατικός θεσμός. Βάσει του αποσπάσματος από το έργο του Φιλόχου, οι αρμοδιότητες που αποδίδονταν

¹²³ Φιλόχορος, *FGrH* 328 F64.

στους Νομοφύλακες σε καμία περίπτωση δεν θα ταίριαζαν στο αθηναϊκό δημοκρατικό πολίτευμα και επομένως πρωτοεμφανίστηκαν την περίοδο που μας απασχολεί¹²⁴. Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και ο Ferguson ο οποίος επίσης υποστηρίζει ότι το αξίωμα των Νομοφυλάκων εισήχθη για πρώτη φορά στο αθηναϊκό πολίτευμα κατά την περίοδο διακυβερνήσεις του Φαληρέα¹²⁵.

Ο Φιλόχορος αναφέρει ότι ο αριθμός των Νομοφυλάκων ανερχόταν στους 7¹²⁶. Ωστόσο, άγνωστος είναι ο λόγος της επιλογής του συγκεκριμένου αριθμού. Όπως υποστηρίζει ο Gehrke, πιθανόν να επρόκειτο για ετήσιο αξίωμα, τα μέλη του οποίου δεν κληρώνονταν όπως συνέβαινε κατά την περίοδο της δημοκρατίας για το σύνολο σχεδόν των δημοσίων αξιωμάτων, αλλά εκλέγονταν. Κριτήριο επίσης για την ανάληψη του αξιώματος ενδεχομένως να αποτελούσε η συμπλήρωση των 30 ετών για την ανάληψη του αξιώματος¹²⁷.

Αναφορικά με τις αρμοδιότητές τους, οι Νομοφύλακες είχαν σημαντικά θρησκευτικά καθήκοντα. Ο Φιλόχορος παρουσιάζει τους νομοθέτες να εμφανίζονται φορώντας λευκή κορδέλα στο κεφάλι κατά την διάρκεια της αφιερωμένης στην Αθηνά πομπή¹²⁸. Η εμφάνισή τους αυτή και ο ρόλος τους ως συνοδοί του ξόανου κατά την διάρκεια της πομπής προς τιμήν της Αθηνάς Πολιάς με προορισμό την θάλασσα συνοψίζει κατά τον Saldutti τον θρησκευτικές τους αρμοδιότητες¹²⁹.

Η πομπή που αναφέρεται εδώ ταυτίζεται με την εορτή των Πλυντηρίων προς τιμήν της θεάς Αθηνάς κατά την διάρκεια της οποίας το ξόανο της θεάς μαζί με το πέπλο της μεταφέρονταν ως το Φάληρο προκειμένου να πλυθούν. Η χρονική αφετηρία της εορτής των Πλυντηρίων πρέπει να τοποθετηθεί στο βάθος των αιώνων, όταν ακόμη το άγαλμα της Αθηνάς ήταν κατασκευασμένο από ξύλο και διέθετε ανθρώπινες διαστάσεις. Ακόμα και μετά την κατασκευή του χρυσελεφάντινου αγάλματος του Φειδία, η εορτή προς τιμήν της Αθηνάς διατηρήθηκε. Η τελετουργία λάμβανε χώρα στις 25 του μήνα Θαργηλιώνα και τελούνταν υπό την αιγίδα του οίκου των Πραξιεργίδων. Οι γυναίκες της οικογένειας, οι οποίες ήταν υπεύθυνες για την ένδυση του αγάλματος, επωμίζονταν το έργο της αφαίρεσης του πέπλου και των

¹²⁴ Gehrke 1978, 151.

¹²⁵ Ferguson 1911a, 43.

¹²⁶ Φιλόχορος, FGrH 328 F64: «Ἐπτά δὲ ἦσαν καὶ κατέστησαν, ὡς Φιλόχορος, ὅτε Ἐφιάλτης μόνα κατέλιπε τῇ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῇ τὰ ὑπὲρ τοῦ σώματος».

¹²⁷ Gehrke 1978, 153.

¹²⁸ Φιλόχορος, FGrH 328 F64: «ἔσπεφάνωνται μὲν στροφίῳ λευκῷ...τῇ Παλλάδι τὴν πομπὴν ἐκόσμου, ὅτε κομίζοιτο τὸ ξόανον ἐπὶ τὴν θάλασσαν».

¹²⁹ Saldutti 2022, 173-174.

κοσμημάτων από το ξύλινο άγαλμα της Θεάς. Σύμφωνα με την αντίληψη των Αθηναίων όσον αφορά τις λυτρωτικές ιδιότητες του νερού, το τελετουργικό πλύσιμο ενίσχυε την ιερή δύναμη του αγάλματος και του πέπλου¹³⁰. Η σύνδεση των Νομοφυλάκων με την εορτή της Αθηνάς συνοψίζει κατά τον Gehrke τον ρόλο τους ως θεματοφύλακες της πόλεως¹³¹.

Η σημασία του θεσμού όμως για το αθηναϊκό πολίτευμα έγκειται κυρίως στον πολιτικό ρόλο των Νομοφυλάκων. Ο Φιλόχορος αναφέρει ότι οι Νομοφύλακες ήταν υπεύθυνοι για την συμμόρφωση των αρχόντων με τους νόμους¹³². Παράλληλα τονίζει ότι κατά την διάρκεια της εκκλησία του Δήμου κάθονταν πλάι στους προέδρους της συνέλευσης φροντίζοντας ώστε οι αποφάσεις να αποβλέπουν στο συμφέρον της πόλεως¹³³. Υπό αυτές τις συνθήκες, η εποπτεία των δημοσίων αξιωμάτων που παραδοσιακά αποτελούσε αρμοδιότητα της Ηλιαίας και της Βουλής των 500 μεταφέρθηκε κατά την διάρκεια της διακυβέρνησης του Φαληρέα στα χέρια των Νομοφυλάκων¹³⁴.

Εκτός από την αναφορά του Φιλοχόρου στους νομοφύλακες, ο θεσμός αυτός αναφέρεται και στα σωζόμενα αποσπάσματα του Πολυδεύκη. Η αναφορά αυτή αποτελεί μάλιστα την μόνη καταγεγραμμένη περίπτωση όπου το όνομα του Φαληρέα συνδέεται άμεσα με τους νομοφύλακες. Ειδικότερα, σε ένα απόσπασμα, προερχόμενο από το 8^ο βιβλίο του έργου *Ονομαστικόν*, ο Πολυδεύκης παραθέτοντας τον ορισμό των Έντεκα αναφέρει ότι οι τελευταίοι «*νομοφύλακές κατά τε τον Δημήτριον Φαληρέα μετωνομάσθησαν*»¹³⁵. Ο θεσμός αυτός της αθηναϊκής δημοκρατίας, του οποίου η δημιουργία ανάγεται πίσω στα χρόνια του Σόλωνα, συνδέεται με την τήρηση των νόμων της πόλεως και την εύρυθμη λειτουργία του νομικού συστήματος. Σύμφωνα με το χωρία που παραθέτει ο Αριστοτέλης στην *Αθηναίων Πολιτεία*, οι αρμοδιότητες των Έντεκα συνδέονταν με την σύλληψη των Αθηναίων πολιτών σε περίπτωση που είχε σχηματιστεί κατηγορητήριο εναντίον τους και στην προσαγωγή τους στο δικαστήριο, στην τιμωρία των δούλων κατά την διάρκεια μια δίκης και τέλος στην φύλαξη των κρατουμένων του δεσμοτηρίου¹³⁶.

¹³⁰ Parke 1977, 152-155.

¹³¹ Gehrke 1978, 152.

¹³² «*τάς δὲ ἀρχὰς ἡνάγκαζον τοῖς νόμοις χρῆσθαι*».

¹³³ FGrH 328 F64: «*καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐκάθηντο μετὰ τῶν προέδρων, κωλύοντες ψηφίζειν, εἴ τι παράνομον αὐτοῖς εἶναι δόξειεν <ἢ> ἀσύμφορον τῇ πόλει πράτειν*».

¹³⁴ Gehrke 1978, 155.

¹³⁵ Πολυδεύκης, 8.102.

¹³⁶ Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία*, 52.1.

Η αναφορά του Πολυδεύκη όσον αφορά την αντικατάσταση του ονόματος των Έντεκα από τον όρο Νομοφύλακες, και η σύνδεση της μετονομασίας του αξιώματος με τον Φαληρέα αποτελεί σύμφωνα με τον Ferguson παραπλανητικό στοιχείο. Υπό αυτές τις συνθήκες είναι πιθανότερο, μετά το 321, μερικές από τις αρμοδιότητες των Έντεκα να μεταβιβάστηκαν στους Νομοφύλακες και άλλες στον Άρειο Πάγο¹³⁷. Επιπλέον, σύμφωνα με την O'Sullivan, στην διατύπωση αυτή του Πολυδεύκη, ορθότερη θα ήταν η χρήση του όρου Θεσμοφύλακες αντί για Νομοφύλακες. Επομένως, θεωρείται απίθανο οι Νομοφύλακες να αποτελούν εξέλιξη του δημοκρατικού θεσμού των Έντεκα καθώς η άποψη που μεταφέρει ο Πολυδεύκης έρχεται σε αντίθεση με αυτήν ότι οι Νομοφύλακες εισήχθησαν στο πολίτευμα επί Φαληρέα¹³⁸.

Το βασικότερο επιχείρημα του Ferguson για τον χαρακτηρισμό του Φαληρέα ως φιλοσόφου πολιτικού αποτελεί η εισαγωγή των Νομοφυλάκων στο αθηναϊκό πολίτευμα από τον ίδιο, ως αποτέλεσμα της άμεσης σχέσης του με την αριστοτελική ιδεολογία¹³⁹. Αντίθετη ωστόσο είναι η άποψη του Gehrke, ο οποίος, μολονότι δέχεται ότι το αξίωμα των Νομοφυλάκων εισήχθη για πρώτη φορά στο πολίτευμα επί Φαληρέα, αντιτίθεται στην άποψη ότι η εισαγωγή των Νομοφυλάκων στο αθηναϊκό πολίτευμα είναι άμεσα συνδεδεμένη με την αριστοτελική φιλοσοφία ως προς τις αρμοδιότητες τους¹⁴⁰.

Στο φιλοσοφικό του έργο, ο Αριστοτέλης αναφέρεται 3 φορές στην έννοια του «νομοφυλάκειν». Το πρώτο χωρίο του Αριστοτέλη, σύμφωνα με τον Gehrke, δεν αφορά την δημιουργία ενός συγκεκριμένου αξιώματος αλλά συνδέεται με την ιδέα της συγκρότησης ενός κράτους δικαίου¹⁴¹. Στο δεύτερο απόσπασμα, ο Αριστοτέλης αναφέρει τις κυρίαρχες αρχές που αρμόζουν σε κάθε πολίτευμα. Υπό αυτές τις συνθήκες, ο φιλόσοφος υποστηρίζει ότι «*τριῶν δ' οὐσῶν ἀρχῶν καθ' ἃς αἰροῦνταιί τινες ἀρχὰς τὰς κυρίους, νομοφυλάκων προβούλων βουλῆς, οἱ μὲν νομοφύλακες ἀριστοκρατικόν, ὀλιγαρχικόν δ' οἱ πρόβουλοι, βουλὴ δὲ δημοτικόν.*»¹⁴².

¹³⁷ Ferguson 1911b, 272.

¹³⁸ O'Sullivan 2001, 56.

¹³⁹ Ferguson 1911a, .

¹⁴⁰ Gehrke 1978, 153.

¹⁴¹ Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, 3.1287a.

¹⁴² Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, 6.1323a.

Κατά τον Gehrke, το σημαντικότερο απόσπασμα ως προς την επιρροή που η αριστοτελική φιλοσοφία άσκησε στην διαμόρφωση της πολιτικής σκέψης του Φαληρέα εντοπίζεται στο 3^ο απόσπασμα του Αριστοτέλη σχετικά με το «νομοφυλάκειν». Στα *Πολιτικά* ο Σταγειρίτης φιλόσοφος αναλύει τις αρμοδιότητες των νομοφυλάκων οι οποίοι σύμφωνα με αυτόν ήταν αρμόδιοι για θέματα που σχετίζονταν με τις εξωτερικές υποθέσεις, τη νομοθεσία, τη διοίκηση και την ανάδειξη των άλλων αξιωματούχων της πόλεως. Μελετώντας αυτά τα αποσπάσματα, ο Gehrke καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι Νομοφύλακες του Αριστοτέλη δεν μπορούν πρακτικά να ταυτιστούν με τους Νομοφύλακες του Φαληρέα. Συγκρίνοντας το χωρίο που παραθέτει ο Φιλόχορος ως προς τον ρόλο και της αρμοδιότητες των φαληρικών Νομοφυλάκων προκύπτει το συμπέρασμα ότι τόσο οι αρμοδιότητες, όσο και το πεδίο δικαιοδοσίας τους διαφέρουν από τους Νομοφύλακες που αναφέρει ο Αριστοτέλης.

Αντίστοιχα, η αναφορά που κάνει ο Πλάτωνας στους *Νόμους* σχετικά με τους Νομοφύλακες επίσης δεν μπορεί να συνδεθεί με την πολιτική του Φαληρέα¹⁴³. Λαμβάνοντας υπόψιν ότι ο Πλάτωνας κατασκευάζει μια πολιτεία όπου ο νόμος αποτελεί το κυρίαρχο στοιχείο του δημόσιου και ιδιωτικού βίου, οι αρμοδιότητες των Νομοφυλάκων του Πλάτωνα υπερβαίνουν αυτές των "αριστοτελικών" Νομοφυλάκων και σαφώς εκείνων που παρουσιάζει ο Φιλόχορος. Έτσι, οι αρμοδιότητες των Νομοφυλάκων του Πλάτωνα απορρέουν από την αντίληψη του ότι ο νόμος αποτελεί μια συνέχεια της ηθικής, ενώ οι Νομοφύλακες του Φαληρέα στηρίζονται σε υπαρκτούς νόμους δομημένους πάνω σε ένα πολιτικό και νομικό πλαίσιο. Υπό αυτές τις συνθήκες, προκύπτει το συμπέρασμα ότι ουδεμία σχέση υφίσταται ανάμεσα στον ρόλο των δύο αξιωμάτων.

Ο Gehrke υποστηρίζει ότι η απάντηση σχετικά με το ζήτημα της εισαγωγής των Νομοφυλάκων έρχεται από την πολιτική πραγματικότητα της περιόδου. Οι Νομοφύλακες επωμίστηκαν το έργο που μέχρι τότε κατείχαν οι δημοκρατικές αρχές. Ο Δημήτριος δεν χρειάστηκε να στραφεί στην φιλοσοφία προκειμένου να αντλήσει έμπνευση ώστε να εισαγάγει τους Νομοφύλακες στο πολίτευμα αφού παραδείγματα αντίστοιχων θεσμών στην κλασική εποχή υπήρχαν αρκετά μολονότι ο τίτλος σαφώς διέφερε. Κατά συνέπεια, οι Νομοφύλακες δεν δημιουργήθηκαν από τον Δημήτριο έχοντας ως πρότυπο τους Αριστοτέλη, ούτε άντλησαν το όνομά τους από το έργο του

¹⁴³ Πλάτωνας, *Νόμοι*, 6.755.

φιλοσόφου, αλλά από τον ίδιο τους τον ρόλο και τις αρμοδιότητές τους μέσα στην πόλη¹⁴⁴.

Οι Γυναικονόμοι

Στον *Βίο του Σόλωνα*, ο Πλούταρχος αναφέρει μια σειρά νόμων τους οποίους αποδίδει στον Αθηναίο νομοθέτη και οι οποίοι σχετίζονταν με τις εξόδους και την εμφάνιση των γυναικών κατά την διάρκεια των εορτών¹⁴⁵. Υπεύθυνοι για τον έλεγχο της εφαρμογής των σχετικών νόμων ήταν, σύμφωνα με τον Πλούταρχο, οι Γυναικονόμοι¹⁴⁶. Τα μέτρα αυτά, είτε επιβλήθηκαν από τον ίδιο τον Σόλωνα είτε απλά αποδίδονται σε αυτόν, ανάγονται πίσω στην αρχαϊκή εποχή. Σε αντίθεση με την Αθήνα, ο θεσμός των Γυναικονόμων δεν απαντάται σε καμία άλλη περιοχή του ελλαδικού κόσμου κατά την αρχαϊκή εποχή. Σύμφωνα πάντως με τον Daniel Odgen, το γεγονός ότι ο Αριστοτέλης αναφέρεται επανειλημμένως στον θεσμό αποτελεί δείγμα ότι οι Γυναικονόμοι αποτελούσαν έναν διαδεδομένο θεσμό στον ελληνικό κόσμο ήδη πριν από το έτος 336. Καθώς όμως οι πληροφορίες σχετικά με τους Γυναικονόμους και τον ρόλο τους είναι αποσπασματικές, δεν είναι δυνατή η εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Σε γενικές γραμμές πάντως, ο Odgen συνοψίζει τις αρμοδιότητές τους στον έλεγχο της εμφάνισης και της συμπεριφοράς των γυναικών στο ευρύτερο πλαίσιο του δημόσιου βίου¹⁴⁷.

Επανερχόμενοι στους φαληρικούς Γυναικονόμους, η εισαγωγή του θεσμού, ή πιθανότερα η επαναφορά του στο αθηναϊκό πολίτευμα της περιόδου της διακυβέρνησης του Φαληρέα, συνδέεται πιθανότητα με την προσπάθεια επιβολής μιας θρησκευτικής ευπρέπειας¹⁴⁸. Όσον αφορά τον ρόλο τους στην πόλη, αυτός δεν ήταν άσχετος από την ονομασία του θεσμού, καθώς οι αρμοδιότητές των Γυναικονόμων επεκτείνονταν, εκτός από τον έλεγχο σχετικά με την τήρηση των μέτρων περί των ταφικών τελετών και μνημείων -ο οποίος έχει ήδη τονιστεί παραπάνω- και στον έλεγχο της εμφάνισης των γυναικών¹⁴⁹. Ο Πολυδεύκης, παραθέτοντας τον ορισμό των Γυναικονόμων, αναφέρει ότι επρόκειτο για έναν

¹⁴⁴ Gehrke 1978, 153-161.

¹⁴⁵ Πλούταρχος, *Σόλων*, 21.4: «ἐπέστησε δὲ καὶ ταῖς ἐξόδοις τῶν γυναικῶν καὶ τοῖς πένθεσι καὶ ταῖς ἐορταῖς νόμον ἀπείργοντα τὸ ἄτακτον καὶ ἀκόλαστον».

¹⁴⁶ Πλούταρχος, *Σόλων*, 21.5: «πρόσκειται δὲ τοῖς ἡμετέροις ζημιουῖσθαι τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας ὑπὸ τῶν γυναικονόμων».

¹⁴⁷ Odgen 2023, 207-210.

¹⁴⁸ O'Sullivan 2009, 66.

¹⁴⁹ Ferguson 1911a, 46.

θεσμό, του οποίου οι εκπρόσωποι ήταν υπεύθυνοι για την κόσμια εμφάνιση των γυναικών και για την τιμωρία εκείνων που δεν πειθαρχούσαν βάσει της ισχύουσας νομοθεσίας. Μάλιστα, οι Γυναικονόμοι κατέγραφαν τις διάφορες ποινές και τις δημοσίευαν σε ένα πλατάνι στον Κεραμικό¹⁵⁰.

Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι κανένα από τα σωζόμενα τεκμήρια της περιόδου 317-107 δεν αναφέρεται στην ύπαρξη ή τις αρμοδιότητες των Γυναικονόμων. Οι αναφορές στον θεσμό αυτό είναι μεταγενέστερες της περιόδου διακυβέρνησης του Φαληρέα στην Αθήνα και πρέπει να χρονολογηθούν κατά τον 2^ο ή τον 3^ο αιώνα μ.Χ. Στο έργο του Αθήναιου *Δειπνοσοφισταί* παρατίθεται μια σειρά αποσπασμάτων προερχόμενων τόσο από τον Σάμιο Λυγκέα όσο και από το έργο του Φιλόχορου¹⁵¹. Σε ένα απόσπασμα που μεταφέρει ο Αθήναιος από το έργο του Λυγκέως παρουσιάζεται ένα περιστατικό το οποίο σχετίζεται με τις λειτουργίες των Γυναικονόμων. Σύμφωνα με αυτό, παρουσιάστηκε κάποτε σε έναν γάμο ως καλεσμένος κάποιος Χαιρεφών. Όταν όμως ήρθε η ώρα να καθίσουν, ο Γυναικονόμος μέτρησε πάνω από τριάντα καλεσμένους και διέταξε τον Χαιρεφώντα να αποχωρήσει καθώς ο αριθμός των καλεσμένων ξεπερνούσε το επιτρεπτό όριο των 30 ατόμων. Τότε ο Χαιροφών του είπε να μετρήσει από την αρχή, ξεκινώντας το μέτρημα των προσκεκλημένων από τον ίδιο. Ο Αθήναιος παραθέτει ένα παρόμοιο περιστατικό προερχόμενο από το έργο του Τιμοκλή με τίτλο *Φιλοδικασταί*. Πιο συγκεκριμένα, κατά την διάρκεια μιας ιδιωτικής συνάντησης, κάποιος από τους παρευρισκόμενους διέταξε να ανοίξουν την πόρτα προκειμένου να μπει το φως του ηλίου και σε περίπτωση που περάσει ο Γυναικονόμος να μπορέσει να μετρήσει τους καλεσμένους όπως ορίζει ο νόμος¹⁵². Επιπλέον, ο Μένανδρος αναφέρει ότι οι Γυναικονόμοι διατηρούσαν έναν κατάλογο των μαγειρισσών που παρείχαν φαγητό στις ιδιωτικές συναθροίσεις ώστε να μπορούν να τους απευθύνουν ερωτήσεις σχετικά με τον αριθμό των καλεσμένων¹⁵³. Τέλος, στο 7^ο βιβλίο του, ο Φιλόχορος υποστηρίζει ότι ανάμεσα στις αρμοδιότητες τους, οι Γυναικονόμοι μαζί με άλλα μέλη του Αρείου Πάγου ήταν

¹⁵⁰ Πολυδεύκης, 8.112.

¹⁵¹ Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 4.65.

¹⁵² Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 6.46: «ἀνοίγεται ἤδη τὰς θύρας, ἵνα πρὸς τὸ φῶς ὦμεν καταφανεῖς μᾶλλον, ἐφοδεύων ἐὰν βούληθ' ὁ γυναικονόμος τὸν ἀριθμὸν λαμβάνειν, κατὰ τὸν νόμον τὸν καινὸν ὅπερ εἶωθε δρᾶν, τῶν ἐστιωμένων. ἔδει δὲ τοῦμπαλιν τὰς τῶν ἀδείπων ἐξετάζειν οἰκίας».

¹⁵³ Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 6.46: «παρὰ τοῖς γυναικονόμοις δὲ τοὺς ἐν τοῖς γάμοις διακονοῦντας ἀπογεγράφθαι πυθόμενος πάντας μαγείρους κατὰ νόμον καινὸν τινα, ἵνα πυνθάνωνται τοὺς κεκλημένους ἐὰν πλείους τις ὢν ἔξεστιν ἐστιῶν τύχη, ἐλθὼν ...».

υπεύθυνοι για την καταμέτρηση των προσκεκλημένων σε γάμους και ιδιωτικές θυσίες¹⁵⁴.

Η απάντηση στο ζήτημα σχετικά με το εάν οι Γυναικονόμοι εισήχθησαν στο αθηναϊκό πολίτευμα κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Φαληρέα εξαρτάται από το ζήτημα της χρονολόγησης των παραπάνω αποσπασμάτων. Παρά το γεγονός ότι δεν είναι δυνατόν να χρονολογηθούν με ακρίβεια, είναι γεγονός ότι ο Τιμοκλής, ο Μένανδρος, ο Λυγκέας και ο Φιλόχορος ήταν σύγχρονοι του Φαληρέα. Κατ' επέκταση, συνδυαστικά οι πληροφορίες τους είναι αξιόπιστες. Παρόλα αυτά αξίζει να αναφερθεί το μοναδικό απόσπασμα που συνδέει άμεσα τον Δημήτριο τον Φαληρέα με την εισαγωγή των Γυναικονόμων στην Αθήνα κατά το διάστημα 317-307 είναι αυτό του Φιλοχόρου. Πιο συγκεκριμένα, το 7^ο βιβλίο του έργου του Ατθίς στο οποίο εντοπίζεται το σχετικό με τον ρόλο των Γυναικονόμων απόσπασμα υποστηρίζεται ότι αναφέρεται γενικά στην περίοδο διακυβέρνησης του Δημητρίου του Φαληρέα¹⁵⁵.

Οι Λειτουργίες

Εκτός από τους νόμους περί λιτότητας που αφορούσαν ιδίως τον ιδιωτικό βίο, ο Δημήτριος προέβη στην επιβολή μιας σειράς μέτρων που σχετίζονταν και με την δημόσια ζωή της πόλης. Είναι γενικά αποδεκτό ότι οι Λειτουργίες βρέθηκαν στο επίκεντρο του νομοθετικού προγράμματος του Φαληρέα. Ειδικότερα ο Δημήτριος πρέπει να επενέβη στην Χορηγία. Υπό αυτές τις συνθήκες, έχει υποστηριχθεί ότι ο Δημήτριος εισήγαγε τον θεσμό των Αγωνοθετών αντικαθιστώντας έτσι τους χορηγούς της κλασικής περιόδου οι οποίοι επωμίζονταν τον ρόλο της οικονομικής υποστήριξης του θεατρικού δράματος. Με την εισαγωγή του θεσμού της Αγωνοθεσίας η ευθύνη της οργάνωσης των ετήσιων εορτασμών της πόλεως μετατέθηκε πλέον στην ίδια την πόλη¹⁵⁶. Ζήτημα ωστόσο αποτελεί η χρονολογία εφαρμογής της παραπάνω μεταρρύθμισης. Ειδικότερα, η τελευταία αναφορά σε χορηγούς μαρτυρείται σε τιμητικό ψήφισμα του 313/312¹⁵⁷. Αντίθετα, η πρώτη αναφορά σε Αγωνοθέτη εντοπίζεται σε επιγραφή χρονολογούμενη στο έτος 307/6¹⁵⁸. Παρόλα αυτά, η εφαρμογή της μεταρρύθμισης μπορεί ίσως να τοποθετηθεί στο έτος 314 εάν ληφθεί

¹⁵⁴ Φιλόχορος, *FGrH* 828, F65.

¹⁵⁵ O'Sullivan 2009, 67-68.

¹⁵⁶ O'Sullivan 2009, 168.

¹⁵⁷ Πρόκειται για το SEG 36.186: «ἐπειδὴ οἱ χορηγοὶ Αὐτ[έα]/ς Αὐτοκλέους καὶ Φιλοξενίδης Φιλίππου καλῶς [κα]/[λι] φιλοτίμως ἐχορήγησαν».

¹⁵⁸ Στο IG II² 3073: «ὁ δῆμος ἐ[χορήγει ἐπ' Ἀναξί]κράτους ἄρχοντος./ ἀγωνοθέ[της Ξενοκλῆς Ξ]εινίδος Σφήττιος».

υπόψιν ένα τιμητικό ψήφισμα προς τιμήν του Φανομάχου, ταμία των Αχαρνών¹⁵⁹, ο οποίος σύμφωνα με τον εκδότη της επιγραφής λειτούργησε ως Αγωνοθέτης παρά το γεγονός ότι στο ίδιο το ψήφισμα δεν αναφέρεται ως τέτοιος¹⁶⁰.

Η εμφάνιση του όρου *Αγωνοθέτης* σε επιγραφικές μαρτυρίες σχετιζόμενες με τους δραματικούς και διθυραμβικούς αγώνες των Διονυσίων και των Λήναιων συνδέεται με την παρέμβαση του Φαληρέα στον θεσμό της Χορηγίας. Δείγμα της επέμβασης του Φαληρέα στον χορηγικό θεσμό και την διαφορά με το προηγούμενο καθεστώς αποτελεί το χορηγικό μνημείο του Θρασύλλου στο νότιο κλίτος της Ακροπόλεως, βόρεια του θεάτρου του Διονύσου. Στις βάσεις των χορηγικών τριπόδων υπήρχαν όπως αποκαλύπτουν τα σχέδια των Stuart και Revett, κατά την αρχαιότητα 3 επιγραφές οι οποίες συνδέονται με τις κατασκευαστικές φάσεις του μνημείου¹⁶¹. Η πρώτη επιγραφή η οποία συνδέεται με την κατασκευή του μνημείου από τον Θράσυλλο, γιό του Θρασύλλου από τον δήμο της Δεκέλειας μετά το έτος 320/319 π.Χ. όταν ο ίδιος αναδείχθηκε νικητής χορηγός στους δραματικούς αγώνες των Μεγάλων Διονυσίων. Αντίθετα, στις δύο μεταγενέστερες επιγραφές, οι οποίες χρονολογούνται στο έτος 271/270, και οι οποίες συνδέονται με την παρέμβαση του Θρασυκλή, γιού του Θρασύλλου στους Διθυραμβικούς Αγώνες ουδέποτε γίνεται αναφορά στον Θρασυκλή ως χορηγό αλλά σε αυτήν την περίπτωση ο ίδιος αναφέρεται ως Αγωνοθέτης¹⁶². Ως εκ τούτου, οι θεατρικές παραστάσεις αποτελούσαν πλέον χορηγία ενός ευρύτερου συνόλου και όχι αποτέλεσμα ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Κατ' επέκταση, η εισαγωγή των Αγωνοθετών στο αθηναϊκό πολίτευμα σήμανε παράλληλα και την κατάργηση της χορηγίας¹⁶³.

Εκτός από την Χορηγία έχει επίσης υποστηριχθεί ότι ο Φαληρέας επενέβη και στις υπόλοιπες λειτουργίες, μεταξύ αυτών και στην Τριηραρχία, την πιο δαπανηρή όλων και στην οποία στηριζόταν στο παρελθόν η ναυτική δύναμη της Αθήνας¹⁶⁴. Η απουσία αναφορών σχετικά με τον θεσμό της Τριηραρχίας στο διάστημα της διακυβέρνησης της πόλεως από τον Φαληρέα έχει θεωρηθεί ως επιχείρημα υπέρ της

¹⁵⁹ Πρόκειται για το SEG 43.26.

¹⁶⁰ Αρναούτογλου 2009, 231.

¹⁶¹ Πρόκειται για τα IG II² 3056 και IG II² 3083. Οι αρχιτέκτονες Stuart και Revett ασχολήθηκαν με την συστηματική καταγραφή των μνημείων στον βράχο της Ακροπόλεως και της Αρχαίας Αγοράς κατά την διάρκεια των εργασιών τους στην Αθήνα το 1751-1753. Το σχέδιο του χορηγικού μνημείου του Θρασύλλου, όπου μαρτυρείται η ύπαρξη των ενεπίγραφων βάθρων συμπεριλαμβάνεται στο έργο τους «*The antiquities of Athens*» (1962).

¹⁶² IG II² 3083: «ὁ δῆμος ἐχορήγει, Πυθάρατος ἦρχεν. ἀγωνοθέτης Θρασυκλῆς Θρασύλλου Δεκελεεύς».

¹⁶³ Gehrke 1978, 178.

¹⁶⁴ Ferguson 1911a, 58.

κατάργησης του θεσμού. Η επανεμφάνιση επιγραφών σχετικών με τον θεσμό το φθινόπωρο του 307/306, αμέσως μετά την απομάκρυνση του Δημητρίου από την Αθήνα και την απελευθέρωση της πόλεως από τον Πολιορκητή συνεπάγεται την επαναφορά του θεσμού στην Αθήνα¹⁶⁵.

Σύμφωνα με τον Ferguson, το νομοθετικό έργο του Δημητρίου αποσκοπούσε στην οικονομική ενίσχυση μιας μερίδας του αθηναϊκού δήμου. Ειδικότερα, τα μέτρα του Φαληρέα πρέπει να συνδεθούν με την ιδέα της οικονομικής ενίσχυσης ιδίως της αριστοκρατικής τάξης στην οποία η πολιτεία του Αριστοτέλη στήριζε την ύπαρξη της. Η άποψη αυτή στηρίζεται αφενός σε έναν νόμο που σχετιζόταν με την επίσημη καταχώρηση ιδιωτικών εγγράφων στην αγορά και αφετέρου, στην κατάργηση του θεσμού των Λειτουργιών¹⁶⁶. Αντίθετα με την άποψη του Ferguson, ο Gehrke υποστηρίζει ότι η απόφαση πίσω από την κατάργηση της Χορηγίας κρύβονταν ένα πολιτικό κίνητρο, καθώς η κατάργηση της λειτουργίας σήμαινε ταυτόχρονα τον περιορισμό της επίδειξης πλούτου και του κύρους που απολάμβαναν ως τότε οι χορηγοί¹⁶⁷.

Η δραστηριότητα της Βουλής και η Εφηβεία κατά την περίοδο 317-307

Χαρακτηριστικό επίσης στοιχείο της περιόδου, που συνδέεται άμεσα με το δημόσιο βίο αποτελεί το γεγονός ότι ελάχιστα ψηφίσματα μπορούν να χρονολογηθούν κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Φαληρέα¹⁶⁸. Ειδικότερα στο διάστημα μεταξύ του 317 και του 307 μόλις 2 ψηφίσματα σχετίζονται με τις εργασίες Βουλής¹⁶⁹. Όσον αφορά το *IG II² 450*, πρόκειται για ένα ψήφισμα της Βουλής, χρονολογούμενο κατά το έτος 313, το οποίο σχετίζεται με την απόδοση τιμών προς τον Άσανδρο, σατράπη της Καρίας, ως ανταπόδοση για τον ενεργό του ρόλο στο πλευρό των Αθηναίων κατά την διάρκεια των συγκρούσεων που έλαβαν χώρα το 314 και σχετίζονται με τα γεγονότα της Λήμνου¹⁷⁰. Το δεύτερο ψήφισμα είναι λιγότερο ευανάγνωστο (*IG II² 453*), ωστόσο βάσει της χρονολόγησης της πρυτανείας προκύπτει το συμπέρασμα ότι η επιγραφή πρέπει να χρονολογηθεί κατά το υπηρεσιακό έτος 310/309.

¹⁶⁵ O'Sullivan 2009, 188.

¹⁶⁶ Ferguson 1911a, 55.

¹⁶⁷ Gehrke 1978, 178.

¹⁶⁸ Saldutti 2022, 165-166.

¹⁶⁹ Πρόκειται για τα ψηφίσματα *IG II² 450* και *IG II² 453*.

¹⁷⁰ Περισσότερες λεπτομέρειες για τα γεγονότα του 314 και τον ρόλο της Αθήνας σε αυτά βλ. σ. 47-49.

Η απουσία ψηφισμάτων κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Φαληρέα έχει αποδοθεί από τους ιστορικούς άλλοτε στον περιορισμό επίδειξης του πλούτου και άλλοτε στην περιορισμένη δραστηριότητα της Βουλής. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, έχει προταθεί ότι η απουσία δημόσιων ψηφισμάτων συνδέεται με τους νόμους περί λιτότητας και κατ' επέκταση δεν σημαίνει απαραίτητα την κατάργηση των οργάνων του πολιτεύματος. Σε αυτή την περίπτωση δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι κατά την διάρκεια διακυβέρνησης του Φαληρέα η Εκκλησία περιόρισε την δραστηριότητά της¹⁷¹. Αντίθετα, ο Saldutti, υποστηρίζει ότι η απουσία ψηφισμάτων πρέπει να αποτελεί παράγωγο των περιορισμένων εργασιών και της Βουλής και της Εκκλησίας. Υπό αυτό το πρίσμα, ο περιορισμός των ψηφισμάτων αποτέλεσε πρωτίστως πολιτική επιλογή και όχι ένα μέσο περιορισμού των δημοσίων εξόδων¹⁷².

Έχει επίσης υποστηριχθεί ότι ο Δημήτριος επενέβη στον θεσμό της Εφηβείας. Κατά τον Tracy, ο Φαληρέας, σε αντίθεση με Αντίπατρο, δεν κατήργησε πλήρως την Εφηβεία αλλά αρκέστηκε στο να περιορίσει την λειτουργία του θεσμού¹⁷³. Ενδεικτικό είναι το γεγονός μόλις μια επιγραφή μας παραδίδεται σχετική με τον θεσμό της Εφηβείας. Ειδικότερα, πρόκειται για έναν κατάλογο νικητών, ο οποίος χρονολογείται κατά το έτος 312/311, και τιμά κάποιον κωμικό ποιητή και Έφηβο ονόματι Αμεινία¹⁷⁴. Η ύπαρξη του παραπάνω ψηφίσματος προς τιμήν του Αμεινία, απορρίπτει σύμφωνα με τον Tracy την αντίληψη της κατάργησης του θεσμού, αλλά παράλληλα οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η λειτουργία του θεσμού είχε περιοριστεί σημαντικά όπως και κατά το διάστημα 322-318, κατά το οποίο η Αθήνα βρισκόταν υπό τον έλεγχο του Αντιπάτρου μετά τον Λαμιακό Πόλεμο¹⁷⁵. Σύμφωνα με την αντίθετη άποψη του Couvenhes στο άρθρο του “*Le stratège Derkylos, fils d’Autoklès d’Hagnous et l’éducation des paides à Éleusis*”, η επιγραφή δεν μπορεί να χρονολογηθεί στο διάστημα 317-312. Ως εκ τούτου, υποστηρίζει ότι η Εφηβεία είχε καταργηθεί πλήρως από την επιβολή τιμοκρατικού πολιτεύματος από τον Αντίπατρο το 322 έως και το 305, έτος κατά το οποίο εμφανίζεται το πρώτο ψήφισμα σχετικά με τον θεσμό¹⁷⁶.

¹⁷¹ O’Sullivan 2009, 116-118.

¹⁷² Saldutti 2022, 166.

¹⁷³ Tracy 2004, 207.

¹⁷⁴ IG II² 2323a: [ὕπε □ K]άλλιππος νεώτε [Ἀμεινί]ας τρί □ Ἀπολείπουσαι [οὗτος ἔ]φηβος ὧν ἐνεμήθη.

¹⁷⁵ Tracy 1995, 40.

¹⁷⁶ Worthington 2021, 38, παραπέμποντας στον J.-C. Couvenhes, 1998. “Le stratège Derkylos, fils d’Autoklès d’Hagnous et l’éducation des paides à Éleusis,” *Cahiers du Centre Gustave Glotz* 9, 49–69.

Σε κάθε περίπτωση πάντως, η αποτελεσματικότητα της οικονομικής του πολιτικής και των νόμων σχετικά τον περιορισμό της επίδειξης του πλούτου έγκειται στην αύξηση των εσόδων του κράτους. Ως προς αυτό, χαρακτηριστικό είναι ότι σε ένα χωρίο από το έργο *Δειπνοσοφισταί* του Αθήναιου, ο οποίος παραθέτει ένα απόσπασμα από τον Δούρι τον Σάμιο, τα έσοδα του κράτους επί Φαληρέα έφτασαν τα 1.200 τάλαντα¹⁷⁷, ποσό ίσο με αυτό που αναφέρεται για την περίοδο διακυβέρνησης του Λυκούργου¹⁷⁸. Επιπλέον στον *Βίο του Δημητρίου*, ο Διογένης Λαέρτιος αναφέρει ότι ο Δημήτριος αύξησε τόσο τα έσοδα όσο και τις δημόσιες κατασκευές¹⁷⁹.

¹⁷⁷ Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 12.60.

¹⁷⁸ Habicht 1998, 88.

¹⁷⁹ Διογένης Λαέρτιος, 5.75: «πολλὰ δὲ καὶ κάλλιστα τῇ πατρίδι ἐπολιτεύσατο. καὶ γὰρ προσόδοις καὶ κατασκευαῖς ἠΐξῃσε τὴν πόλιν».

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΟΛΙΓΑΡΧΙΑ Ή ΤΥΡΑΝΝΙΑ

Αρχαίες και νεότερες προσεγγίσεις

Η περίοδος διακυβέρνησης της Αθήνας από τον Δημήτριο τον Φαληρέα κατά το διάστημα 307-307 έχει χαρακτηριστεί από τις αρχαίες πηγές από περίοδο αποκατάστασης και ενίσχυσης της δημοκρατίας¹⁸⁰, έως και περίοδος κατά την οποία η Αθήνα απώλεσε το δημοκρατικό πολίτευμα. Αντιστοίχως, ο ίδιος ο Δημήτριος έχει χαρακτηριστεί από την μια ως τύραννος και από την άλλη ως φιλικά διακείμενος προς την δημοκρατία και τον αθηναϊκό δήμο.

Το 307, ως απόρροια της διακήρυξης της Τύρου από τον Αντίγονο Μονόφθαλμο, βάσει της οποίας οι ελληνικές πόλεις ανακηρύσσονταν ελεύθερες και απαλλαγμένες από μακεδονικές φρουρές που είχαν εγκατασταθεί επί Αντιπάτρου, και αργότερα επί Κασσάνδρου¹⁸¹, ο γιος του Αντίγονου, Δημήτριος, ο μετέπειτα αποκληθείς Πολιορκητής, έπλευσε στην Αθήνα προκειμένου να απελευθερώσει την πόλη από τον έλεγχο του Κασσάνδρου¹⁸². Στον *Βίο του Δημητρίου*, που αποτελεί την βασική πηγή για τα γεγονότα της περιόδου, ο Πλούταρχος αναφέρει ότι με την παρέμβαση του Δημητρίου στην Αθήνα «οι Ἀθηναῖοι δὲ ἀπολαβόντες τὴν δημοκρατίαν», υπονοώντας με αυτόν τον τρόπο ότι κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Δημητρίου του Φαληρέα οι Αθηναίοι είχαν στερηθεί το δημοκρατικό πολίτευμα τους. Παράλληλα, σε ένα επόμενο χωρίο, ο Πλούταρχος υποστηρίζει ότι κατά την 15ετία που ακολούθησε το τέλος του Λαμιακού Πολέμου έως και την επαναφορά της Δημοκρατίας από τον Πολιορκητή το πολίτευμα μεταβλήθηκε αρχικά σε ολιγαρχία, ενώ έπειτα σε μοναρχία υπό τον έλεγχο του Δημητρίου του Φαληρέα¹⁸³. Υπογραμμίζει έτσι τον ολιγαρχικό χαρακτήρα του τιμοκρατικού πολιτεύματος που επιβλήθηκε στην Αθήνα από τον Αντίπατρο μετά την λήξη του Λαμιακού πολέμου. Παράλληλα υποστηρίζει ότι επί της διακυβέρνησης του Φαληρέα το πολίτευμα υπήρξε τυραννικό.

¹⁸⁰ Στράβων, 9.1.20.

¹⁸¹ Διόδωρος, 19.61.1-3.

¹⁸² Πλούταρχος, *Δημήτριος*, 8.1-2.

¹⁸³ Πλούταρχος, *Δημήτριος*, 10.2: «τὸν δὲ μέσον χρόνον ἀπὸ τῶν Λαμιακῶν καὶ τῆς περὶ Κραννῶνα μάχης λόγῳ μὲν ὀλιγαρχικῆς, ἔργῳ δὲ μοναρχικῆς καταστάσεως γενομένης διὰ τὴν τοῦ Φαληρέως δύναμιν».

Η εικόνα του Φαληρέα ως τυράννου αποτελεί προϊόν της προπαγάνδας των πολιτικών του αντιπάλων. Ο χαρακτηρισμός αυτός οφείλεται στην συμπεριφορά του ίδιου του Δημητρίου όπως την παρουσιάζουν οι διάφοροι αντίπαλοί του, μεταξύ αυτών και ο δημοκρατικός Δημοχάρης, ανιψιός του Δημοσθένη. Ειδικότερα, στο απόσπασμα που παραθέτει ο Πολύβιος από το έργο του Δημοχάρη, ο τελευταίος κατηγορεί τον Δημήτριο ότι καυχόνταν πως, σαν προστάτης της πατρίδας, πέτυχε με τα πολιτικά του μέτρα η πόλη να ευτυχήσει, καθώς όλα τα αγαθά ήταν άφθονα και προσφέρονταν σε χαμηλή τιμή. Χαρακτηριστικό ως προς στην στάση του Δημοχάρη απέναντι στο Δημήτριο είναι η παρομοίωση του τελευταίου με έναν «μικροκαμωμένο τελώνη»¹⁸⁴. Επιπλέον, ο Δημοχάρης, τονίζοντας την αλαζονεία του Δημητρίου αναφέρει ότι το έτος 309/308 ο Φαληρέας εισήλθε πρώτος στην πομπή των Διονυσίων καβάλα σε ένα τεχνητό σαλιγκάρι το οποίο συνοδεύονταν από συνοδεία μουσικής¹⁸⁵.

Εν αντιθέσει με τις παραπάνω εχθρικές προς τον Δημήτριο αναφορές, στην περιγραφή της Αττικής, ο Στράβων αφηγούμενος τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στα τέλη του 4^{ου} αιώνα αναφέρεται με ευνοϊκότερη διάθεση προς τον Δημήτριο. Συνοψίζοντας τα σχετικά με την περίοδο αυτή γεγονότα, υποστηρίζει ότι ο Δημήτριος ο Φαληρέας «οὐ μόνον οὐ κατέλυσε τὴν δημοκρατίαν ἀλλὰ καὶ ἐπηνώρθωσε»¹⁸⁶. Η διατύπωση αυτή, σύμφωνα με τον Saldutti έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την αναφορά του Φιλοχόρου σχετικά με τον Φαληρέα¹⁸⁷.

Οι διάφοροι χαρακτηρισμοί που οι αρχαίοι συγγραφείς αποδίδουν είτε στον ίδιο τον Δημήτριο είτε στο πολίτευμα που επέβαλε στην Αθήνα κατά την δεκαετή περίοδο διακυβέρνησής του στην πόλη τυγχάνουν ποικίλης αντιμετώπισης από τους σύγχρονους μελετητές. Η αντίληψη ότι ο Φαληρέας υπήρξε ένας πολιτικός φιλόσοφος οφείλεται στην θέση που υποστήριξε ο Ferguson το 1911 στο άρθρο του «*The Laws of Demetrius of Phalerum and their Guardians*». Η σύνδεση που ο Ferguson υπογραμμίζει μεταξύ του έργου του Φαληρέα και της αριστοτελικής φιλοσοφίας, η οποία απορρέει από την φοίτηση του τελευταίου στον Περίπατο, αποτελεί το βασικό επιχείρημα του ιστορικού αναφορικά με την ολιγαρχική φύση του

¹⁸⁴ Πολύβιος *Ιστορίαι*, 12.13.9-10: «οὗ 'κεῖνος οὐ τὴν τυχεύσαν πεποιήται κατηγορίαν ἐν ταῖς ἱστορίαις, φάσκων αὐτὸν γεγονέναι τοιοῦτον προστάτην τῆς πατρίδος καὶ ἐπὶ τούτοις σεμνύνεσθαι κατὰ τὴν πολιτείαν, ἐφ' οἷς ἂν καὶ τελώνης σεμνυνθείη βάναντος».

¹⁸⁵ Πολύβιος, 12.13.11.

¹⁸⁶ Στράβων, 9.1.20.

¹⁸⁷ Saldutti 2022, 160.

πολιτεύματος¹⁸⁸. Από την άλλη πλευρά, στηριζόμενοι στην αφήγηση του Παιανία, πρώτος ο Droysen και πρόσφατα ο Worthington συμμερίζονται την άποψη του Παιανία, αντιμετωπίζοντας τον Φαληρέα ως έναν τύραννο ή έναν μονάρχη¹⁸⁹.

Η αντίληψη του Ferguson, ότι δηλαδή ο Φαληρέας επηρεάστηκε άμεσα από την αριστοτελική φιλοσοφία όσον αφορά το νομοθετικό του έργο αμφισβητήθηκε από τον Gehrke το 1978 στο έργο του «*Das Verhältnis von Politik und Philosophie im Wirken des Demetrios von Phaleron*». Συγκρίνοντας τις θέσεις του Ferguson και του Gehrke, ο Gagarin υπογραμμίζει ότι η θεμελιώδης διαφορά έγκειται στο βάρος που ο καθένας αποδίδει στην επιρροή της αριστοτελικής φιλοσοφίας στον Δημήτριο¹⁹⁰. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, σύμφωνα με την πρόταση του Gehrke, η οποία απομακρύνεται από την ιδέα της επιρροής της σχολής του Περιπάτου, το νομοθετικό έργο του Δημητρίου του Φαληρέα πρέπει να συνδεθεί περισσότερο με τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες της εποχής παρά με την εφαρμογή των αριστοτελικών ιδεών στην πολιτική πραγματικότητα της Αθήνας. Όπως έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω, ο Gehrke, αναλύοντας τα χωρία που εντοπίζεται η έννοια του νομοφυλάκειν, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι αρμοδιότητες των Νομοφυλάκων που αναφέρονται στα *Πολιτικά* του Αριστοτέλη ελάχιστη σχέση έχουν με τους Νομοφύλακες που παρουσιάζει ο Φιλόχορος.

Αντιστοίχως, και οι Νομοφύλακες του Πλάτωνα διαφέρουν από τους Φαληρικούς Νομοφύλακες. Ως εκ τούτου, ο Gehrke μολονότι αποδέχεται την εισαγωγή των Νομοφυλάκων στο αθηναϊκό πολίτευμα κατά την διάρκεια της διακυβέρνησης του Φαληρέα, υποστηρίζει ότι η κίνηση αυτή δεν οφείλεται στην φιλοσοφική επιρροή που άσκησαν οι εκπρόσωποι της περιπατητικής σχολής. Αντιθέτως υποστηρίζει ότι πρότυπο για τον Δημήτριο τον Φαληρέα αποτέλεσαν αντίστοιχοι θεσμοί άλλων πόλεων-κρατών με παρόμοιες αρμοδιότητες. Υπό αυτές τις συνθήκες αναιρεί τον χαρακτήρα του φιλόσοφου πολιτικού παραθέτοντας επίσης την άποψη ότι η εισαγωγή των Νομοφυλάκων αποσκοπούσε στον περιορισμό των αρμοδιοτήτων του Δήμου αφού οι αρμοδιότητες των δημοκρατικών θεσμών μεταβιβάστηκαν στους Νομοφύλακες¹⁹¹.

¹⁸⁸ Ferguson 1911, 268-269.

¹⁸⁹ Saldutti 2022, 161.

¹⁹⁰ Gagarin 2017, 355.

¹⁹¹ Gehrke 1978, 159-161.

Οι σημερινοί μελετητές τείνουν προς έναν δημοκρατικότερο χαρακτήρα του Αθηναϊκού πολιτεύματος συγκριτικά με αυτόν που προβάλλει η πλειοψηφία των αρχαίων πηγών. Όπως πρόσφατα υποστήριξε ο Tracy, οι αρχαίες πηγές παρουσιάζουν κατά κύριο λόγο μια στάση εμφανώς αρνητική. Μάλιστα υποστηρίζει ότι οι πηγές που αναφέρουν τον Πολιορκητή ως απελευθερωτή της πόλεως και υπεύθυνο για την επιστροφή της Δημοκρατίας αμελούν το γεγονός ότι η προβολή αυτή αποτελούσε ένα μέσο προκειμένου να κερδίσει την εύνοια των Αθηναίων. Απαντώντας στον χαρακτηρισμό του Φαληρέα ως αντιδημοκρατικού προβάλλει αφενός την εκλογή του ως ανώτατου άρχοντα το έτος 309/308 και την διατήρηση της λειτουργίας της Βουλής. Υπό αυτές τις συνθήκες, υποστηρίζει ότι ο Δημήτριος ουδέποτε υπήρξε εχθρός της δημοκρατίας με μεγαλύτερη απόδειξη την διατήρηση των θεσμών και των λειτουργιών τους. Επιπλέον, ο Tracy αντικρούει τους τίτλους του μονάρχη ή του τυράννου που αναφέρουν ο Πλούταρχος και ο Πausanias παραθέτοντας ως βασικό επιχείρημα τον ρόλο του στην πόλη ως νομοθέτη και φιλοσόφου¹⁹². Αντίστοιχα, ο Worthington αντιτίθεται στην άποψη που προβάλλει ο Πλούταρχος χαρακτηρίζοντας τον Φαληρέα ως μονάρχη¹⁹³ αφού η διατήρηση των πολιτειακών θεσμών του πολιτεύματος, έστω και εάν οι αρμοδιότητές του περιορίστηκαν, δεν συνάδουν με τις πρακτικές ενός τυράννου¹⁹⁴.

Σύμφωνα με τον Faraguna, προκειμένου να εξαχθεί ένα ασφαλές συμπέρασμα ως προς τον χαρακτήρα του πολιτεύματος πρέπει πρώτα να ληφθεί υπόψιν το όριο συμμετοχής στα κοινά που επιβλήθηκε από τον Κάσσανδρο, συγκρίνοντας το μάλιστα με το αντίστοιχο όριο που είχε επιβάλει ο Αντίπατρος μετά την ήττα των Αθηναίων στον Λαμιακό Πόλεμο. Πιο συγκεκριμένα, στους όρους ειρήνης μεταξύ του Κασσάνδρου και των Αθηναίων, όπως τους παραθέτει ο Διόδωρος, αναφέρεται ότι ελάχιστο όριο περιουσίας για την συμμετοχή στα κοινά ορίζονταν οι 1.000 δραχμές¹⁹⁵. Ωστόσο ο Faraguna, στηριζόμενος στην υπόθεση του H. van Wees¹⁹⁶, υποστηρίζει την άποψη ότι το όριο των 1.000 δραχμών δεν αποτελούσε ένα κατώτατο όριο για την συμμετοχή στα κοινά αλλά αντιθέτως ένα μέγιστο όριο. Η άποψη αυτή βασίζεται στην γλωσσολογική ανάγνωση του κειμένου του Διοδώρου, σύμφωνα με

¹⁹² Tracy 2017, 331.

¹⁹³ Πλούταρχος, *Δημήτρ.* 10.2: «ἔργῳ δὲ μοναρχικῆς καταστάσεως γενομένης διὰ τὴν τοῦ Φαληρέως δύναμιν».

¹⁹⁴ Worthington 2021, 34.

¹⁹⁵ Διόδωρος, 18.74.3: «καὶ τὸ πολίτευμα διοικεῖσθαι ἀπὸ τιμῆσεων ἄχρι μινῶν δέκα».

¹⁹⁶ Στο H. van Wees 2011, «Demetrius and Draco: Athens' Property Classes and Population in and before 317 B.C.». *JHS* 131, 95-114.

την οποία το *ἄχρι* που αναφέρεται στο σχετικό χωρίο συνδέεται με ένα ανώτατο όριο. Σε αυτή την περίπτωση το πολίτευμα του Δημητρίου θα πρέπει σύμφωνα με τον Faraguna να θεωρηθεί πολύ δημοκρατικό από ότι προβάλλεται μέσα από της πρωτογενής πηγές και την σύγχρονη βιβλιογραφία¹⁹⁷.

Συγκρίνοντας τις διάφορες προτάσεις ως προς τον χαρακτηρισμό του πολιτεύματος του Φαληρέα, ο Saldutti στο πρόσφατο άρθρο του με τίτλο «*The mixed Constitution of Demetrius of Phalerum*» προτάσσει μια ενδιάμεση λύση. Η σύγκριση του πολιτεύματος του Δημητρίου με το σχεδόν ταυτόχρονο πολίτευμα στην πόλη της Κυρήνης, εγκαθιδρυμένο από τον Πτολεμαίο τον Σωτήρα, σε συνδυασμό με την ύπαρξη θεσμών και χαρακτηριστικών και από τα 3 είδη επιτρέπει τον χαρακτηρισμό του αθηναϊκού πολιτεύματος της δεκαετίας 317-307 ως ενός μεικτού πολιτεύματος¹⁹⁸.

Λαμβάνοντας υπόψιν τις διάφορες προσεγγίσεις, το επιχείρημα του Gehrke φαντάζει πιο εύλογο. Το ότι ο Φαληρέας ήταν γνώστης της αριστοτελικής φιλοσοφίας δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Ωστόσο, το ερώτημα που τίθεται είναι εάν τελικά ο Φαληρέας επιχείρησε εξ αρχής να εφαρμόσει μια σειρά μέτρων με βάση τα αριστοτελικά ιδεώδη ή εάν, προκειμένου να προσαρμοστεί στα δεδομένα της περιόδου, στράφηκε στην φιλοσοφία ως πηγή έμπνευσης ή μέσο νομιμοποίησης.

Κατά την άποψή μου, ο Φαληρέας, διορισμένος από τον Κάσσανδρο, κλήθηκε να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες που γέννησε για την Αθήνα η αυγή της ελληνιστικής εποχής. Έτσι, επεδίωξε αφενός να εξασφαλίσει την αύξηση των οικονομικών της πόλεως, ώστε να αντεπεξέλθει η Αθήνα ως σύμμαχος στο πλευρό του Κασσάνδρου, και αφετέρου να μειώσει την δύναμη των ολιγαρχικών για να εξασφαλίσει την θέση του στην Αθήνα. Αναφορικά με το οικονομικό πεδίο, μετά το 317, η Αθήνα όφειλε να ενεργεί ως σύμμαχος του Κασσάνδρου¹⁹⁹. Το γεγονός αυτό προϋπέθετε την ύπαρξη και την συντήρηση στόλου. Άλλωστε το ότι το 314 η Αθήνα προσέφερε 20 τριήρεις στον πόλεμο του Κασσάνδρου εναντίον του Αντιγόνου σημαίνει ότι πράγματι διέθετε πλοία, στόλο και χρήματα για την συντήρησή τους²⁰⁰. Από την άλλη πλευρά, τα διάφορα μέτρα που έλαβε ενάντια στην επίδειξη πλούτου κάλλιστα θα μπορούσαν να συνδεθούν με τον περιορισμό ισχύος της αθηναϊκής ελίτ.

¹⁹⁷ Faraguna 2017, 462-3.

¹⁹⁸ Saldutti 2022, 159.

¹⁹⁹ Διόδωρος, 18.74.3.

²⁰⁰ Διόδωρος, 19.68.2-4.

Ειδικότερα, ο θεσμός της Αγωνοθεσίας στερούσε το κύρος που προσέφερε η Χορηγία στους επιφανέστερους και πλουσιότερους Αθηναίους, καθώς πλέον το βάρος της διοργάνωσης εορτών και αγώνων μεταβιβάζονταν στην ίδια την πόλη. Αντίστοιχα, οι περιορισμοί των ταφικών εθίμων και των ιδιωτικών συναθροίσεως περιόριζαν την δημόσια προβολή των Αθηναίων. Αυτό σε συνδυασμό με την υπέρμετρη προβολή του Δημητρίου ενίσχυαν το κύρος του και την θέση του. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η εισαγωγή θεσμών που παραπέμπουν στον Αριστοτέλη, των οποίων όμως το περιεχόμενο δεν ταυτίζεται, ενδεχομένως να υπήρξε ένα μέσο ισχυροποίησης και νομιμοποίησης της πολιτικής του. Άλλωστε, ο Φαληρέας δεν επιχείρησε να εγκαθιδρύσει ένα συγκεκριμένο πολίτευμα κατά τα πρότυπα του Σταγειρίτη όπως φαίνεται από την διατήρηση των δημοκρατικών θεσμών²⁰¹, αλλά επενέβη στους τομείς εκείνους που έκρινε ότι εξυπηρετούσαν τον σκοπό του.

²⁰¹ Βλ. σ.37.

Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΕΠΙ ΦΑΛΗΡΕΑ

Οι εξελίξεις στην Ανατολή

Κατά την διάρκεια της δεκαετούς περιόδου διακυβέρνησης του Δημητρίου Φαληρέα στην Αθήνα, στον υπόλοιπο ελληνιστικό κόσμο μαίνονταν ακόμη οι συγκρούσεις μεταξύ των Διαδόχων για την διεκδίκηση της αυτοκρατορίας του Αλεξάνδρου. Μετά την τοποθέτηση του Φαληρέα ως επιτηρητή της πόλεως, η διαμάχη μεταξύ του Πολυπέρχοντος και του Κασσάνδρου συνεχίστηκε έως την τελική επικράτηση του τελευταίου το 311 ο οποίος διέταξε την εκτέλεση του τελευταίου απογόνου του Αλεξάνδρου, του 12χρόνου πλέον γιού του Αλέξανδρου του Δ'. Ο θάνατος του νεαρού Αλέξανδρου σήμανε το τέλος της γενιάς των Αργεαδών και άνοιγε ελεύθερα πια τον δρόμο για την διεκδίκηση του τίτλου του Βασιλέα της αυτοκρατορίας.

Στο διάστημα 320-301, ο Αντίγονος κατόρθωσε να αναδειχθεί σε κυρίαρχη φιγούρα μεταξύ των Διαδόχων²⁰². Μετά την δολοφονία του Περδίκκα το 321, ο Αντίγονος στάλθηκε στην Ανατολή προκειμένου να αντιμετωπίσει τον Ευμένη και τους υποστηρικτές του²⁰³. Η μεταξύ τους σύγκρουση συνεχίστηκε έως το 316, όταν ο Ευμένης αναγκάστηκε να καταφύγει στην Αρμενία²⁰⁴.

Στην Ευρώπη μαίνονταν ακόμη η διαμάχη μεταξύ Κασσάνδρου και Πολυπέρχοντος για τον έλεγχο των ελληνικών πόλεων. Ο Πολυπέρχων, όντας ο προστάτης των δύο βασιλέων, διακήρυξε την ελευθερία των ελληνικών πόλεων και την επαναφορά των πολιτευμάτων όπως αυτά ήταν πριν την εγκαθίδρυση των ολιγαρχιών από τον Αντίπατρο²⁰⁵. Η Διακήρυξη του Πολυπέρχοντος αποσκοπούσε βεβαίως στην υποστήριξη των Ελληνικών πόλεων η απόκτηση της οποίας δεν κατέστη εφικτή. Στο μεταξύ, ο Κασσάνδρος αμέσως με το άκουσμα της είδησης του θανάτου του πατέρα του και της ανακήρυξης του Πολυπέρχοντος ως αντιβασιλέα,

²⁰² Walbank 1999, 64.

²⁰³ Διόδωρος, 18.39.7: «στρατηγὸν δὲ τῆς βασιλικῆς δυνάμεως ἀπέδειξεν Ἀντίγονον, ᾧ προστεταγμένον ἦν καταπολεμῆσαι Εὐμένην τε καὶ Ἀλκέταν».

²⁰⁴ Διόδωρος, 18.40-41.4.

²⁰⁵ Διόδωρος 18.55.2.

κατέφυγε στην Αίγυπτο όπου και σύναψε συμμαχία μαζί με τον Πτολεμαίο, τον Αντίγονο και τον Λυσίμαχο.

Τον επόμενο χρόνο, ο Αντίγονος εξεδίωξε τον Σέλευκο από την Βαβυλωνία, την κατοχή της οποίας είχε εξασφαλίσει μετά την Συμφωνία στον Τριπαράδεισο της Βόρειας Συρίας. Ως αποτέλεσμα, ο Σέλευκος κατέφυγε στην αυλή του Πτολεμαίου με τον οποίο σύναψε συμμαχία²⁰⁶.

Η ραγδαία αύξηση της εδαφικής του επικράτειας είχε ως αποτέλεσμα οι υπόλοιποι διάδοχοι να στείλουν στον Αντίγονο τελεσίγραφο με την απαίτηση να παραδώσει μέρος των εδαφών που είχε καταλάβει στην διάρκεια του πολέμου κατά του Ευμένη, να μοιραστεί με τους υπόλοιπους Διαδόχους τους θησαυρούς του τελευταίου και τέλος να επιστρέψει στον Σέλευκο την Βαβυλωνία²⁰⁷. Ως απάντηση στην επιστολή των συνασπισμένων Διαδόχων, ο Αντίγονος εξέδωσε το 314 την περίφημη διακήρυξη της Τύρου. Σύμφωνα με αυτήν, ο Κάσσανδρος ανακηρύσσονταν εχθρός εάν δεν κατέστρεφε τις νεοϊδρυθείσες πόλεις, την Κασσάνδρεια και την Θεσσαλονίκη, και εάν δεν απελευθέρωνε τον Αλέξανδρο τον Δ', γιό του Μ. Αλεξάνδρου. Παράλληλα, ο Αντίγονος ανακήρυξε τις ελληνικές πόλεις αυτόνομες, ανεξάρτητες και απαλλαγμένες από φρουρές²⁰⁸.

Η Διακήρυξη της Τύρου το 314 σήμανε την έναρξη του Γ' πολέμου των Διαδόχων ο οποίος τερματίστηκε το 311 με την σύναψη ειρήνης. Σύμφωνα με αυτήν, ο Κάσσανδρος ορίστηκε στρατηγός της Ευρώπης, αξίωμα το οποίο θα διατηρούσε έως και την ενηλικίωση του Αλέξανδρου του Δ', στον Λυσίμαχο αναγνωριζόταν ο έλεγχος της Θράκης, στον Πτολεμαίο ο έλεγχος της Αιγύπτου, ενώ στον Αντίγονο αποδόθηκε η διοίκηση της Ασίας. Η συνθήκη του 311 εξασφάλιζε παράλληλα την αυτονομία των ελληνικών πόλεων. Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Διόδωρος, οι όροι της συνθήκης ουδέποτε τηρήθηκαν εξαιτίας της φιλοδοξίας των Διαδόχων για την κατάκτηση του μεγαλύτερου τμήματος της αυτοκρατορίας²⁰⁹.

Λίγο καιρό μετά την σύναψη της συνθήκης, ο Κάσσανδρος διέταξε την φυλάκιση και την εκτέλεση του Αλεξάνδρου του Δ' και της μητέρας του Ρωξάνης εξαιτίας της αύξησης της επιρροής του νεαρού βασιλιά στην Μακεδονία²¹⁰. Η εκτέλεση του Αλέξανδρου του Δ' του τελευταίου μέλους της δυναστείας των

²⁰⁶ Διόδωρος, 18.39.6.

²⁰⁷ Διόδωρος, 19.57.1.

²⁰⁸ Διόδωρος, 19.61.1-3: «εἶναι δὲ καὶ τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας ἐλευθέρους, ἀφρουρήτους, αὐτονόμους».

²⁰⁹ Διόδωρος 19.105.1.

²¹⁰ Διόδωρος 19.105.2.

Αργεαδών, σε συνδυασμό με την ειρήνη του 311 σήμανε οριστικά το τέλος μιας ενωμένης αυτοκρατορίας και παράλληλα άνοιγε τον δρόμο για την διεκδίκηση του τίτλου του Βασιλέως από τους Διαδόχους²¹¹.

Το διάστημα που ακολούθησε την σύναψη της συνθήκης του 311 έως και την απελευθέρωση της πόλης των Αθηναίων από τον Δημήτριο τον Πολιορκητή το 307 χαρακτηρίζεται από τον ανταγωνισμό μεταξύ των Διαδόχων για την επικράτηση στο Αιγαίο. Ειδικότερα, ο Πτολεμαίος αφού κατέλαβε την Κύπρο σύναψε συμμαχία με την Ρόδο. Η συμμαχία αυτή έπληττε τα συμφέροντα του Αντίγονου στον χώρο του Αιγαίου. Το 310/9 ο Κάσσανδρος και Πολυέρχων συμμάχησαν και προέβησαν στην εκτέλεση ενός νόθου γιου του Αλεξάνδρου ονόματι Ηρακλή και της μητέρας του Βαρσίνης. Το γεγονός αυτό οδήγησε τον Πτολεμαίο και τον Αντίγονο να ενωθούν εναντίον τους. Όσο ο Κάσσανδρος βρισκόταν στην Ήπειρο, ο γιος του Αντίγονου, ο Δημήτριος Πολιορκητής έσπευσε στην Αθήνα προκειμένου να απελευθερώσει την πόλη.

Η συμμετοχή της Αθήνας στο πλευρό του Κασσάνδρου

Κατά το διάστημα στο οποίο η Αθήνα βρισκόταν υπό τον έλεγχο του Κασσάνδρου, η συμμετοχή της στις συγκρούσεις των Διαδόχων ήταν περιορισμένη. Σύμφωνα με τους όρους της συνθήκης του 317 μεταξύ των Αθηναίων και του Κασσάνδρου, η πόλη ήταν υποχρεωμένη να ακολουθεί τον Κάσσανδρο ως σύμμαχος όταν το απαιτούσαν οι περιστάσεις²¹². Κατά την διάρκεια του Τρίτου Πολέμου των Διαδόχων, η συμμετοχή του αθηναϊκού στόλου στο πλευρό του Κασσάνδρου μνημονεύεται στα γεγονότα που σχετίζονται με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις εναντίον του Αντίγονου στην Σάμο, την Λήμνο, την Κύθνο και τον Ορεό κατά τα έτη 314-313²¹³.

Το 313 ένας αθηναϊκός στόλος με διοικητή τον Θυμοχάρη από τον Σφηττό, κατά την διάρκεια εκστρατείας εναντίον των πειρατών που δραστηριοποιούνταν στις Κυκλάδες, κατέλαβε την νήσο Κύθνο²¹⁴. Η επιτυχία αυτή του Θυμοχάρη οδήγησε πιθανόν τον Κάσσανδρο να διατάξει τον επόμενο χρόνο ένα μέρος του αθηναϊκού

²¹¹ Walbank 1999, 70.

²¹² Διόδωρος, 18.74.3: «συνέθεντο τὴν εἰρήνην ὥστε τοὺς Ἀθηναίους ἔχειν πόλιν τε καὶ χώραν καὶ προσόδους καὶ ναῦς καὶ ἄλλα πάντα φίλους ὄντας καὶ συμμάχους Κασσάνδρου».

²¹³ Paschidis 2008, 61.

²¹⁴ IG II³, 1 985: «Θυμο[- /χά/ρη/ς] δὲ ὁ υἱὸς ὁ τούτου, πατήρ δὲ Φαίδρου, χει[ροτονη]- θείς στρατηγὸς ὑπὸ τοῦ δήμου ἐπὶ τὸ ναυικ[ὸν ἔπλε]- υσεν ἐπὶ τῶν νεῶν καὶ ἐπὶ Πραξιβούλου ἄρχον[τ]- ος Γλαυκέτου καθειληφότος Κύθνον».

στόλου να λάβει μέρος στην εκστρατεία κατά του Αντίγονου²¹⁵. Όπως αναφέρει ο Διόδωρος, ο Φαληρέας, έπειτα από επιστολή του Κασσάνδρου, κλήθηκε να συνεισφέρει στις επιχειρήσεις του στο Αιγαίο κατά του Αντίγονου παραχωρώντας του 20 αθηναϊκά πλοία. Πράγματι, τα αθηναϊκά πλοία μαζί με τον πτολεμαϊκό στόλο πολιορκήσαν την νήσο Λήμνο δίχως όμως επιτυχία. Ο Διοσκουρίδης, διοικητής του Αντίγονου κατέλαβε ένα μέρος του στόλου και τα εναπομείναντα αθηναϊκά πλοία τράπηκαν σε φυγή²¹⁶. Είναι χαρακτηριστικό πάντως ότι η αναφορά αυτή του Διοδώρου είναι η μοναδική που συνδέει άμεσα τον Φαληρέα με συμμετοχή της Αθήνας στις πολεμικές επιχειρήσεις του Κασσάνδρου²¹⁷.

Τα γεγονότα του 314 και 313 παραλίγο να στερήσουν από τον Κάσσανδρο τον έλεγχο της Αθήνας καθώς επίσης και την θέση του Δημητρίου ως επικεφαλής της πόλεως²¹⁸. Στο διάστημα που ακολούθησε, ο Φαληρέας κλήθηκε να αντιμετωπίσει την δυσарέσκεια των δημοκρατικών η οποία είχε ενισχυθεί μετά την καταστροφή του αθηναϊκού στόλου από τον Αντίπατρο στην ναυμαχία της Λήμνου το 314²¹⁹ και εκφράστηκε από την απροθυμία τους προκειμένου να συμμετάσχουν στην επιχειρήσεις στον Ορεό τον επόμενο χρόνο όπως φαίνεται μέσα από το ψήφισμα της Βουλής προς τιμήν του Ασάνδρου^{220 221}.

Το καλοκαίρι του 313 ο στρατηγός του Αντίγονου, Πτολεμαίος, αφού συμμάχησε με την Κάρυστο και την Ερέτρια επιτέθηκε στην Αττική²²². Ως αποτέλεσμα της επίθεσης αυτής και της ταυτόχρονης δυσарέσκειας απέναντι στην πολιτική του Κασσάνδρου, οι Αθηναίοι αποφάσισαν να στείλουν μυστική πρεσβεία στον Αντίγονο, η οποία θα αποσκοπούσε στην σύναψη συμμαχίας με τον τελευταίο²²³. Κατά τον Habicht, η αποστολή αντιπροσωπείας θα μπορούσε να αποτελεί αποτέλεσμα ιδιωτικής πρωτοβουλίας μιας απλής μερίδας Αθηναίων πολιτών και όχι απόφαση της ίδιας της Βουλής. Βεβαίως καμία συμμαχία δεν συνάφθηκε έως το 307 όταν η πόλη απελευθερώθηκε από τον Πολιορκητή²²⁴.

²¹⁵ Worthington 2021, 40-41.

²¹⁶ Διόδωρος, 19.68.2-4.

²¹⁷ Paschidis 2008, 61.

²¹⁸ Worthington 2021, 40-41.

²¹⁹ Διόδωρος, 19.68.4.

²²⁰ IG II² 450

²²¹ O'Sullivan 2009, 259-260.

²²² Διόδωρος, 19.78.3.

²²³ Διόδωρος, 19.78.4: «*ήνάγκασαν τὸν Δημήτριον ἀνοχὰς ποιήσασθαι καὶ πρεσβείας ἀποστέλλειν πρὸς Ἀντίγονον περὶ συμμαχίας*».

²²⁴ Habicht 1998, 94.

Ενόσω η Αθήνα βρισκόταν υπό στενή πολιορκία και οι Αθηναίοι ασκούσαν πίεση στον Φαληρέα προκειμένου να διαπραγματευτούν την ειρήνη με τον Αντίγονο, οι εξελίξεις στην ανατολή επηρέασαν το μέλλον της πόλεως. Η ήττα του Πολιορκητή από τον Σέλευκο στην μάχη της Γάζας το 312 είχε ως αποτέλεσμα οι Διάδοχοι να συνάψουν ειρήνη, το 311, η οποία σήμανε και την λήξη της πολιορκίας της Αθήνας. Παράλληλα, οι περιορισμένες επαφές του Δημητρίου και εν γένει της πόλεως με τον Κάσσανδρο έως το 307 αποδεικνύονται από το γεγονός ότι όταν ο Πολιορκητής έπλευσε στην Αθήνα το 307 η Αθηναίοι δεν απέστειλαν απευθείας πρεσβεία καθώς θεώρησαν ότι επρόκειτο για πτολεμαϊκό στόλο ²²⁵.

²²⁵ Paschidis 2008, 62.

ΕΛΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΟΛΙΟΡΚΗΤΗ

Επιστροφή στην Δημοκρατία

Έχοντας στην διάθεση του 250 πλοία και το ποσό των 5.000 ταλάντων ο Δημήτριος τον Ιούνιο του 307 ο Δημήτριος ο Πολιορκητής έφτασε στον Πειραιά. Οι Αθηναίοι νομίζοντας πως επρόκειτο για πολεμαϊκό στόλο άνοιξαν τις πύλες του λιμανιού και ο Πολιορκητής εισήλθε στην πόλη. Όταν οι Αθηναίοι συνειδητοποίησαν το λάθος τους, ο Πολιορκητής διακήρυξε ότι είχε σταλθεί από τον πατέρα του προκειμένου να τους απελευθερώσει από τον έλεγχο του Κασσάνδρου²²⁶. Η απελευθέρωση της Αθήνας από τις φρουρές του Κασσάνδρου συντελέστηκε στο πνεύμα της Διακήρυξης της Τύρου την οποία είχε εκδώσει κατά το έτος 314 ο πατέρας του, σύμφωνα με την οποία οι ελληνικές πόλεις ανακηρύσσονταν ελεύθερες και απαλλαγμένες από ξένες φρουρές²²⁷.

Ως αποτέλεσμα της άφιξης του Πολιορκητή στην Αθήνα το καλοκαίρι του 307, ο Δημήτριος ο Φαληρέας καθαιρέθηκε και έπειτα 15 σχεδόν χρόνια τιμοκρατικού πολιτεύματος συντελέστηκε η επιστροφή στην δημοκρατία. Όπως μάλιστα χαρακτηριστικά αναφέρει ο Πλούταρχος στον *Βίο του Δημητρίου*, ο Δημήτριος απέδωσε στους Αθηναίους την πατρίον πολιτεία τους²²⁸. Επιπλέον, όπως αναφέρει ο Στράβων, όλα τα αγάλματα που είχαν κατασκευαστεί προς τιμήν του Φαληρέα κατά την περίοδο της διακυβέρνησής του καταστράφηκαν²²⁹. Ο Δημήτριος ο Πολιορκητής αφού απήλλαξε τους Αθηναίους από τις φρουρές του Κασσάνδρου, προσέφερε στους Αθηναίους σιτηρά και ξυλεία αρκετή προκειμένου να ναυπηγήσουν 100 πλοία, ενώ παρέδωσε στους Αθηναίους τη νήσο Ίμβρο²³⁰. Οι θεσμοί των Γυναικονόμων και των Νομοθετών καταργήθηκαν ενώ οι περιορισμοί σχετικά με την Εφηβεία που είχαν επιβληθεί από την εποχή του Αντιπάτρου και πιθανώς διατηρήθηκαν επί Φαληρέα καταργήθηκαν από τον Πολιορκητή.

²²⁶ Πλούταρχος, *Δημήτρ.*, 8.3-5.

²²⁷ Διόδωρος, 19.61.1-3.

²²⁸ Πλούταρχος, *Δημήτρ.*, 8.1-4: «τοὺς Ἀθηναίους ἐλευθερώσοντα καὶ τὴν φρουρὰν ἐκβαλοῦντα καὶ τοὺς νόμους αὐτοῖς καὶ τὴν πατρίον ἀποδύσοντα πολιτείαν».

²²⁹ Στράβων, 9.1.20: «τὰς δ' εἰκόνας αὐτοῦ πλείους ἢ τριακοσίας κατέσπασαν οἱ ἐπαναστάντες καὶ κατεχώνευσαν».

²³⁰ Διόδωρος, 20.46.3-6.

Η τύχη του Φαληρέα

Η έλευση του Δημητρίου Πολιορκητή στην Αθήνα έπειτα από εντολή του πατέρα του Αντίγονου, σήμανε το τέλος της 10ετούς θητείας του Φαληρέα ως επικεφαλής της πόλεως. Ο Φαληρέας μετά την καθαίρεσή του κατέφυγε μαζί με τους οπαδούς του στην Θήβα και αργότερα στην Αίγυπτο²³¹. Μάλιστα ο Πλούταρχος, στον *Βίο του Δημητρίου*, αναφέρει ότι ο ίδιος ο Πολιορκητής φρόντισε για την ασφαλή μεταφορά τους στην Θήβα ικανοποιώντας έτσι το αίτημα του Φαληρέα²³². Για την περίοδο που ακολούθησε την εγκατάστασή του στην πόλη των Θηβαίων δεν υπάρχουν πληροφορίες. Ωστόσο, ο Διογένης Λαέρτιος αναφέρει στον *Βίο του Δημητρίου* ότι αμέσως μετά τον θάνατο του Κασσάνδρου το 297, υπό τον φόβο του Αντίγονου, ο Φαληρέας κατέφυγε στην Αίγυπτο, στην αυλή του Πτολεμαίου Α΄ Σωτήρα. Εκεί, ο Δημήτριος προσφέροντας συμβουλευτικό ρόλο, παρέμενε πιστός στον Πτολεμαίο έως και τον θάνατό του το 283²³³.

Η επίδραση που ο Δημήτριος άσκησε στον Πτολεμαίο και στον τρόπο διακυβέρνησης του πτολεμαϊκού βασιλείου εντοπίζεται στο έργο του Αιλιανού. Ειδικότερα, ο Αιλιανός αναφέρει ότι εξαιτίας του φθόνου των Αθηναίων, ο Δημήτριος κατέφυγε στην Αίγυπτο όπου βοήθησε τον Πτολεμαίο στην νομοθεσία²³⁴. Είναι πιθανόν λοιπόν ο Φαληρέας να διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση της πτολεμαϊκής νομοθεσίας όντας στο πλευρό του Πτολεμαίου ως σύμβουλος. Ο συμβουλευτικός ρόλος του Δημητρίου ενισχύεται μέσα από την αναφορά του Πλουτάρχου ότι ο Δημήτριος συμβούλευσε τον Πτολεμαίο να συγκεντρώσει και να διαβάσει τα βιβλία τα σχετικά με την βασιλεία²³⁵.

Σύμφωνα με τον Tracy καθοριστική ήταν η συμβολή του Δημητρίου στην θεμελίωση της Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας²³⁶. Ο ρόλος που διαδραμάτισε ως προς αυτό μαρτυρείται μέσα από την Επιστολή του Αριστέα προς τον αδελφό του Φιλοκράτη η οποία χρονολογείται στις αρχές του 2ου αιώνα π.Χ.. Σύμφωνα με αυτήν, ο Δημήτριος υπήρξε επικεφαλής της βιβλιοθήκης, ενώ, αφού έλαβε χρήματα

²³¹ Διόδωρος, 20.45.3.

²³² Πλούταρχος, *Δημήτρ*, 9,2: «τοῦ δὲ Φαληρέως διὰ τὴν μεταβολὴν τῆς πολιτείας μᾶλλον τοὺς πολίτας ἢ τοὺς πολεμίους... εἰς Θήβας αὐτόν, ὥσπερ ἐβούλετο, μετὰ ἀσφαλείας συνεζέπεμψεν».

²³³ Διογένης Λαέρτιος, 5.5.78.

²³⁴ Αιλιανός, 3.17: «Δημήτριος δὲ ὁ Φαληρεὺς καὶ Ἀθήνησιν ἐπιφανέστατα ἐπολιτεύσατο, ἔστ' αὐτὸν ὁ συνήθης Ἀθηναίους φθόνος ἐξέωσε: καὶ ἐν Αἰγύπτῳ δὲ συνὼν τῷ Πτολεμαίῳ νομοθεσίας ἤρξε».

²³⁵ Πλούταρχος, *Βασιλέων αποφθέγματα και στρατηγών*, 52 : «Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς Πτολεμαίῳ τῷ βασιλεῖ παρήνει τὰ περὶ βασιλείας καὶ ἡγεμονίας βιβλία κτᾶσθαι καὶ ἀναγινώσκειν: 'ἂ γὰρ οἱ φίλοι τοῖς βασιλεῦσιν οὐ θαρροῦσι παραινεῖν, ταῦτα ἐν τοῖς βιβλίοις γέγραπται.»

²³⁶ Tracy 1995, 49-51.

κλήθηκε να συλλέξει βιβλία από ολόκληρη την οικουμένη²³⁷. Μετά τον θάνατο του Πτολεμαίου Α΄ Σωτήρα το 283, ο Δημήτριος βρέθηκε να κρατείται ως αιχμάλωτος της Βερενίκης, συζύγου του πρώτου Πτολεμαίου και μητέρα του Πτολεμαίου Β΄ Φιλάδελφου. Είναι πιθανόν, εξαιτίας της αντίθεσής του προς τον Πτολεμαίο Β΄, ο Δημήτριος να καταδικάστηκε, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Tracy, σε *damnatio memoriae*. Στο γεγονός αυτό ίσως και να αποδίδεται η ύπαρξη ελάχιστον πληροφοριών ως προς τον ρόλο του στην δημιουργία της Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας²³⁸.

Σύμφωνα πάντως με τον Βίο του Φαληρέα από τον Διογένη Λαέρτιο, ο Δημήτριος πέθανε όντας αιχμάλωτος στην Αίγυπτο από το δάγκωμα ενός φιδιού καθώς κοιμόταν και το σώμα του ενταφιάστηκε κοντά στην πόλη Διόσπολη²³⁹. Υπό αυτές τις συνθήκες, ο θάνατός του δεν πρέπει να χρονολογηθεί πριν το 285, όταν ο Πτολεμαίος Φιλάδελφος ορίστηκε από τον πατέρα του συμβασιλέας της Αιγύπτου, αλλά μετά τον θάνατο του ιδρυτή της πτολεμαϊκής δυναστείας ο οποίος χρονολογείται κατά το έτος 283/2²⁴⁰.

²³⁷ Αριστέας, Επιστολή στον Φιλοκράτη, 9-10: «Κατασταθείς ἐπὶ τῆς τοῦ βασιλέως βιβλιοθήκης Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἐ χρηματίσθη πολλὰ διάφορα πρὸς τὸ συναγαγεῖν, εἰ δυνατόν, ἅπαντα τὰ κατὰ τὴν οἰκουμένην βιβλία· καὶ ποιούμενος ἀγορασμοὺς καὶ μεταγραφὰς ἐπὶ τέλος ἤγαγεν, ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ τὴν τοῦ βασιλέως πρόθεσιν.»

²³⁸ Tracy 2009, 343-345.

²³⁹ Διογένης Λαέρτιος, 5,78.

²⁴⁰ Sollenberger 2017, 325.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η περίοδος διακυβέρνησης του Δημητρίου του Φαληρέα στην Αθήνα εγκαινιάζει ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία της πόλεως. Μέσω των διαφόρων μεταρρυθμίσεων που εισήγαγε σε διάφορες τομείς του δημόσιου βίου επενέβη στον δομή και στους θεσμούς του δημοκρατικού πολιτεύματος. Η κατάργηση του θεσμού της χορηγίας, η παρέμβαση στα ταφικά έθιμα, ακόμα και εάν δεχθούμε ότι αποσκοπούσαν αποκλειστικά στον περιορισμό της επίδειξης πλούτου από πλευράς των ιδιωτών αλλοίωσαν τον χαρακτήρα του αθηναϊκού πολιτεύματος. Παράλληλα, η απουσία ψηφισμάτων της Εκκλησίας του Δήμου μαρτυρούν την περιορισμένη δραστηριότητα του Δήμου εν αντιθέσει με την προηγούμενη περίοδο.

Επιχειρώντας να εξαχθεί ένα συμπέρασμα ως προς τον χαρακτήρα του πολιτεύματος που ο Δημήτριος επέβαλε στην πόλη κατά την περίοδο 317-307, η απάντηση στο ερώτημα για το εάν επρόκειτο για ένα ολιγαρχικό ή τυραννικό καθεστώς δεν είναι εύκολο να δοθεί. Σε κάθε περίπτωση πάντως, μέσω της εξέτασης των σύγχρονων προσεγγίσεων φαίνεται ότι δύο είναι οι επικρατέστερες προσεγγίσεις ως προς τους λόγους πάνω στους οποίους βάσισε ο Φαληρέας την πολιτική του. Η πρώτη θεωρία με κύριο εκπρόσωπο τον Ferguson είναι αυτή της φιλοσοφικής ερμηνείας της πολιτικής του Φαληρέα και η προσπάθεια να συνδεθεί το έργο του με τις φιλοσοφικές ιδέες του Αριστοτέλη. Αντίθετα, η δεύτερη εστιάζει στην προσπάθεια του Φαληρέα να ανταποκριθεί στις ανάγκες της εποχής του. Η προσέγγιση αυτή, η οποία εκφράστηκε αρχικά από τον Gehrke το 1978, έβαλε ουσιαστικά ένα τέλος στην ιδέα του φιλόσοφου πολιτικού. Αποδεσμεύοντας το νομοθετικό του έργο από την επιρροή της φιλοσοφικής σχολής του Περιπάτου άνοιξε τον δρόμο για μια πιο ορθολογιστική προσέγγιση γύρω από την περίοδο διακυβέρνησης του Φαληρέα. Έτσι, δίνεται έμφαση στην ανάγκη να προσαρμοστεί η Αθήνα στις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν μετά την ένταξη της πόλεως στην σφαίρα επιρροής της Μακεδονίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αρναούτογλου, Ν. Η. 2014. “Όψεις του "δημόσιου" και του "ιδιωτικού" στις μεταρρυθμίσεις του Δημητρίου του Φαληρέως (317 - 307 π.Χ.)”, στο Αθανασάκη, Λ. Νικολαΐδης, Τ. Σπαθάρης, Γ. Δ. (επιμ.), *Ιδιωτικός Βίος και Δημόσιος Λόγος στην Ελληνική Αρχαιότητα και στον Διαφωτισμό*, Ηράκλειο, 221-240.
- Azoulay, V. 2009. “La gloire et l’outrage. Heurs et malheurs des statues honorifiques de Démétrios de Phalère”, *Annales* 64, 303-340.
- Bosworth, A. B. 1994. «Alexander the Great part 2: Greece and the conquered territories», στο Lewis D. M. (επιμ.), *The Cambridge Ancient History*. τομ. VI, Cambridge, 846-875.
- Dow, S. & Travis, A. 1943. «Demetrius Phalereus and his Law-Giving», *Hesperia* 12, 144-165.
- Errington, M. R. 1977. «Diodorus Siculus and the Chronology of the Early Diadochoi, 320-311 B.C.», *Hermes* 105, 478-504.
- Errington, M. R. 2008b. *A History of the Hellenistic World: 323 - 30 BC*. Oxford.
- Faraguna, M. 2017. «Demetrius of Phalerum and Late Fourth-Century Athenian Society: Response to Delfim Leão», *Symposion*, 459-470.
- Ferguson, W. S. 1911a. *Hellenistic Athens. An Historical Essay*, London.
- Ferguson, W. S. 1911b. «The Laws of Demetrius of Phalerum and their Guardians» *Klio* 11, 265-276.
- Gagarin, M. 2017. “The Legislation of Demetrius of Phalerum and the Transformation of Athenian Law”, στο Fortenbaugh, W. W. & Schütrumpf, E. (επιμ.), *Demetrius of Phalerum. Text, Translation and Discussion* (Rutledge University Studies in Classical Humanities IX), New Brunswick and London, 347-365.
- Gehrke, H. J. 1978. «Das Verhältnis von Politik und Philosophie im Wirken des Demetrios von Phaleron», *Chiron* 8, 149-194.

- Graham, O. 2003. «Oligarchy in Athens after the Lamian War: epigraphic evidence for the Boule and Ekklesia», στο Palagia, O. & Tracy, S. V. (επιμ.), *The Macedonians in Athens 322-229 B.C.*, Oxford, 38-51.
- Habicht, C. 1998. *Ελληνιστική Αθήνα*, μτφρ. Κοΐλης, Γ. Αθήνα.
- H. van Wees 2011, «Demetrius and Draco: Athens' Property Classes and Population in and before 317 BC», *JHS* 131, 95-114.
- Leão, D. 2017. «Plutarch on Demetrius of Phalerum: The Intellectual, the Legislator and the Expatriate», *Symposion*, 441-458.
- Ogden, D. 2002. «Controlling Women's Dress: Gynaikonomoi», στο Llively-Jones, L. (επιμ.), *Women's Dress in the Ancient Greek World*, Swansea, 203-225.
- O'Sullivan, L. 2001. «Philochorus, Pollux and the Nomophulakes of Demetrius of Phalerum», *JHS* 121, 51-62.
- O'Sullivan, L. 2009. *The regime of Demetrius of Phalerum in Athens. A philosopher in politics, 317-307 BCE*, Leiden and Boston.
- Parke, H. W. 1977. *Festivals of the Athenians*, London.
- Paschidis, P. 2008. *Between City and King: Prosopographical Studies on the Intermediaries Between the Cities of the Greek Mainland and the Aegean and the Royal Courts in the Hellenistic Period (322-190 BC)* (ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 59), Athens.
- Saldutti, V. 2022. «The Mixed Constitution of Demetrius Phalereus», *Klio* 104, 159-190.
- Sollenberger, M. 2017. «Diogenes Laertius' Life of Demetrius of Phalerum», στο Fortenbagh, W.W. & Schütrumpf, E. (επιμ.), *Demetrius of Phalerum. Text, Translation and Discussion*, Rutledge University Studies in Classical Humanities IX, New Brunswick and London, 311-329.
- Tracy, S. 1995. *Athenian Democracy in Transition. Attic Letter-Cutters of 340 to 290 B.C.* Berkeley, Los Angeles, Oxford.
- Tracy, S. 2004. «Reflections on the Athenian Ephebeia in the Hellenistic Age», στο Kah D. & Scholz P. (επιμ.), *Das hellenistische Gymnasion*, Berlin, 207-210.

Tracy, V. S. 2017. “Demetrius of Phalerum: Who was He and Who was He Not?”, στο Fortenbaugh, W.W. & Schütrumpf, E. (επιμ.), *Demetrius of Phalerum. Text, Translation and Discussion* (Rutledge University Studies in Classical Humanities IX), New Brunswick and London, 331-345.

Walbank, F. *Ο Ελληνιστικός Κόσμος. Θεσσαλονίκη (The Hellenistic World, 1981)*

Wallace, S. 2018. «Implied Motivation in Diodorus' Narrative of the Successors», *Histos* Supplement 8, 69-114.

Worthington, I. 2021. *Athens after Empire. A History from Alexander the Great to the Emperor Adrian*, New York.